DE GEBOUWEN VAN ROLDUC

VAN 1843 TOT 1943

DE storm der Franse revolutie had de oude abdij van Rolduc overvallen op het ogenblik, dat deze 'n nieuwe toekomst scheen in te gaan.

Gedurende zeven eeuwen had zij in haar grondbezit de stoffelijke hulpmiddelen gevonden voor haar geestelijke arbeid. Zij beheerde een agrarisch grootbedrijf van ver uit elkaar gelegen bezittingen.[1]) Hierdoor was zij in staat om in vreedzame jaren te voldoen aan de zware verplichtingen, die op haar drukten: zij kon de haar onderhorige kloosters bijstaan en de zielzorg onderhouden in haar parochies. Maar in oorlogstijd werd zij meermalen ver boven haar krachten belast, zodat ze dan zelfs niet meer bij machte was om de beschadigingen te herstellen, welke haar eigen gebouwen hadden ondergaan.

In de loop der XVIIde eeuw vertoonde zich echter een nieuwe bron van inkomsten en tegen het einde der XVIIde waren de grondslagen gelegd voor een industriëel grootbedrijf, de exploitatie der kolenmijn onder de landerijen van het klooster en die van naburige grondbezitters.[2])

Dit nieuwe bedrijf mocht doen veronderstellen, dat het klooster in de industriële economie der toekomst een grote en leidende rol zou ontvangen, zoals het die vroeger in de agrarische tijd had vervuld. Hierdoor zouden de abten in staat zijn gesteld om ook in de eeuw, die ging komen, hun godsdienstige en zedelijke opvattingen in het openbare leven te doen gelden en bij te dragen tot groter zedelijke en stoffelijke welvaart in hun omgeving.[3])

Aan de gebouwen van het klooster kwam deze nieuwe bron van inkomsten vooralsnog slechts weinig ten goede: tegen het einde der XVIIIde eeuw, toen de exploitatie voor het eerst grote baten opleverde, werden deze voorlopig gebruikt om de inrichting van het bedrijf, vooral de middelen van vervoer, te verbeteren en uit te breiden.

Wel werden er in die tijd enige herstellingen aan kerk en toren verricht[4]), maar de noordelijke vleugel der abdij verkeerde vóór en na in zorgwekkende toestand.

In 1793 vielen de eerste Franse troepen het land binnen; in 1796 werden de bewoners van het klooster voor goed verdreven. De abt ging in ballingschap; hij nam een deel van het gemeenschappelijk bezit en alle tekeningen van het mijnbedrijf met zich mee. Hij stelde de kloosterlingen gerust door te wijzen op de grote vooruitzichten, die dit bedrijf hun bood: de inkomsten zouden méér dan voldoende zijn om het klooster, zo nodig, driemaal nieuw op te bouwen.[5])

In 1797 werden alle bezittingen publiek geveild, maar de kloosterlingen, die zich over de pastorieën der abdij hadden verspreid, kochten ze weer aan. De kolenmijn bleef staatseigendom, en het verblijf in het klooster was hun verboden.

De Franse overheersing duurde langer, dan men had verwacht; de abt was intussen gestorven en er waren geen nieuwe leden meer in de kloostergemeenschap opgenomen. Zo kwam men tot het besluit om het gemeenschappelijk bezit, behalve de kloostergebouwen en de aangrenzende hoeve, onder

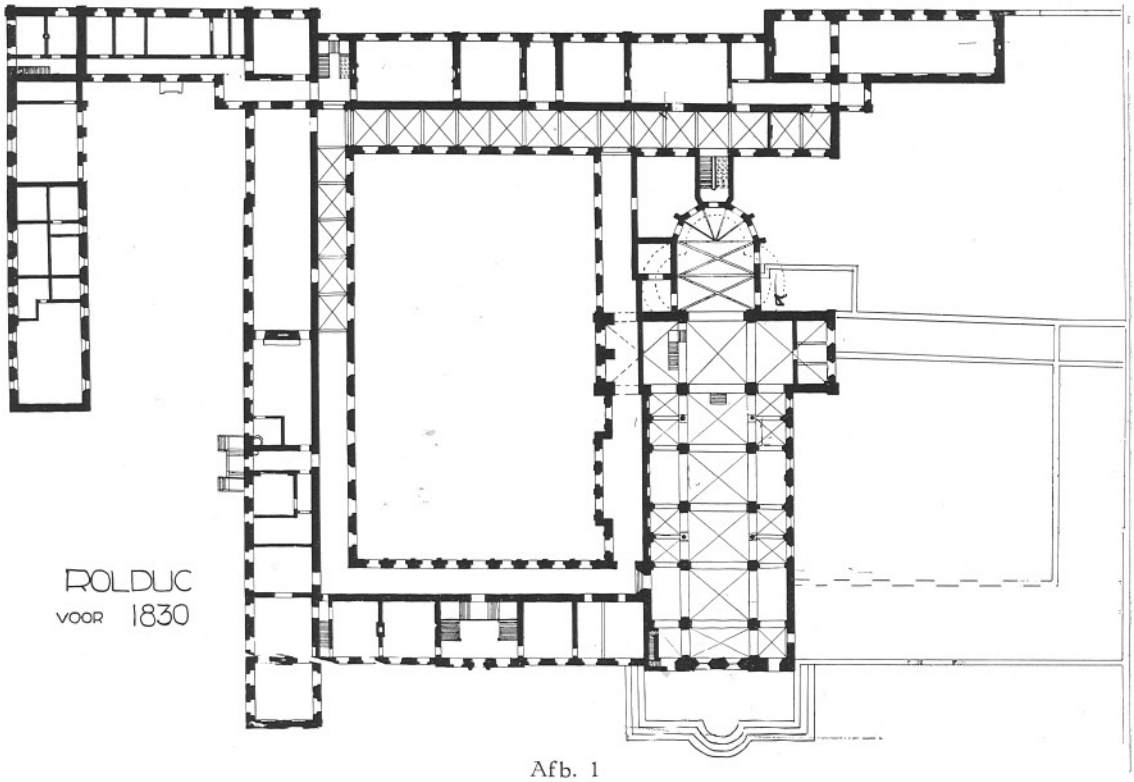

Afb. 1

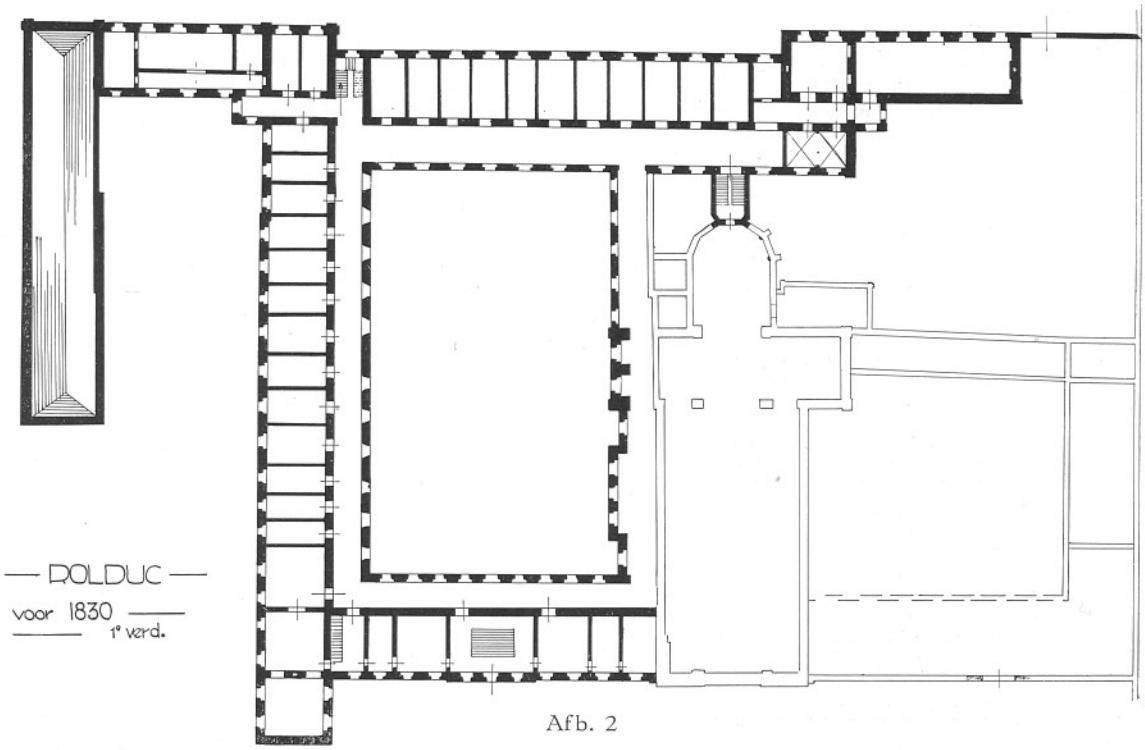

Afb. 2

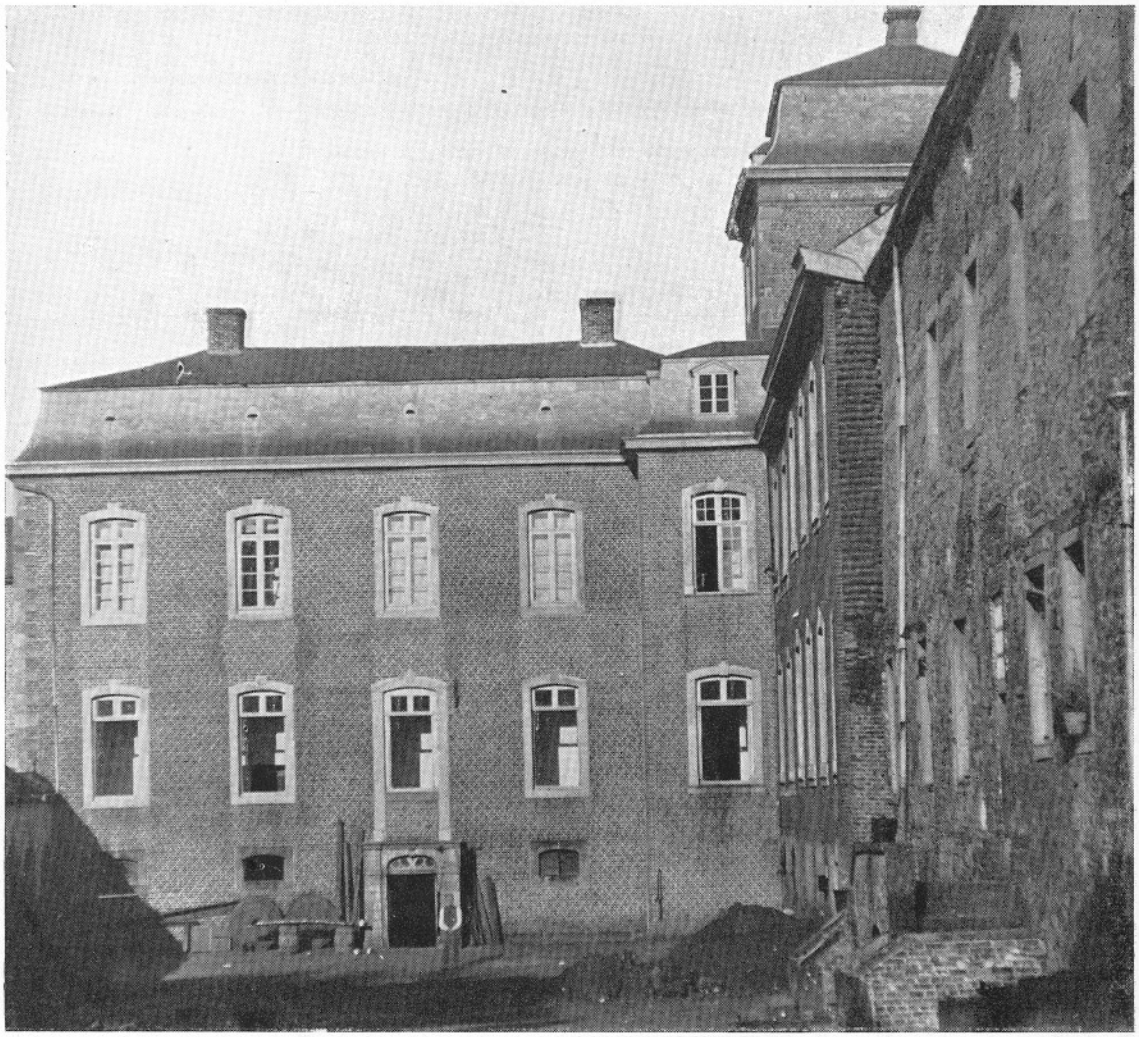

Afb. 3

de overgebleven rechthebbenden te verdelen. In 1817 boden ze gezamenlijk de gebouwen met aangrenzende hoeve en daarbij behorend bezit aan het bestuur van het bisdom Luik aan, onder voorwaarde, dat hier een opleidingsschool voor priestercandidaten uit deze omgeving zou worden opgericht. Maar eerst in 1829, toen Mgr. Van Bommel tot bisschop van Luik was benoemd, besloot men aldaar om in 1831 het klein seminarie in Rolduc te vestigen.

Intussen waren de gebouwen, gedurende meer dan dertig jaar onbewoond, zeer in verval geraakt. Vanaf 1831 tot 1843 — het jaar, waarin het seminarie naar St. Truiden werd overgeplaatst — zijn er zoveel mogelijk herstellingen aangebracht (in totaal voor ongeveer 60.000 frs.) en kon het inwendige voor driehonderd leerlingen worden ingericht.

De plattegrond van het hoofdgebouw werd gelijkvloers weinig of niet gewijzigd: de oorspronkelijke toestand toont afb. 1.[6]) Ingrijpende veranderingen onderging de eerste verdieping: hier werden zoveel mogelijk studeerkamers voor leraren en slaapzalen voor leerlingen ingericht. Hoe de toestand was vóór 1831, blijkt duidelijk uit afb. 2. Ook hier in de eerste verdieping trof men, zoals op de begane grond, rondom de grote noordelijke binnentuin een brede wandelgang

aan, die toegang gaf tot de verschillende woonruimten in de westelijke, noordelijke en oostelijke vleugel. De zuidelijke wandelgang leunde aan tegen de noordzijde der kerk, doorsneed de noordelijke transeptarm en gaf daar, in die arm, vanaf een balustrade uitzicht op het zangkoor onder de kruising en leidde dan verder naar de oostelijke vleugel. In de noordelijke vleugel, in de hoektoren en aangrenzende vertrekken, lagen de logeerkamers der gasten. Daarbij aansluitend naar het oosten, volgden de cellen der kanunniken. Ook de oostelijke vleugel bevatte nog een aantal cellen. Een opening in de westelijke buitenmuur van deze oostelijke wandelgang der eerste verdieping, aangebracht tegenover het koor, gaf toegang tot een trap, welke afdalend voerde naar het koor, dat men bereikte van achter het hoofdaltaar. Verder afdalend in tegenovergestelde richting leidde deze trap naar de kloostergang op de begane grond. Naast deze trap verder zuidwaarts bevond zich op de eerste verdieping een vertrek met dubbel kruisgewelf, de schatkamer van het klooster. Aan het zuidelijk uiteinde van de oostvleugel bevond zich de

Afb. 4

Afb. 5

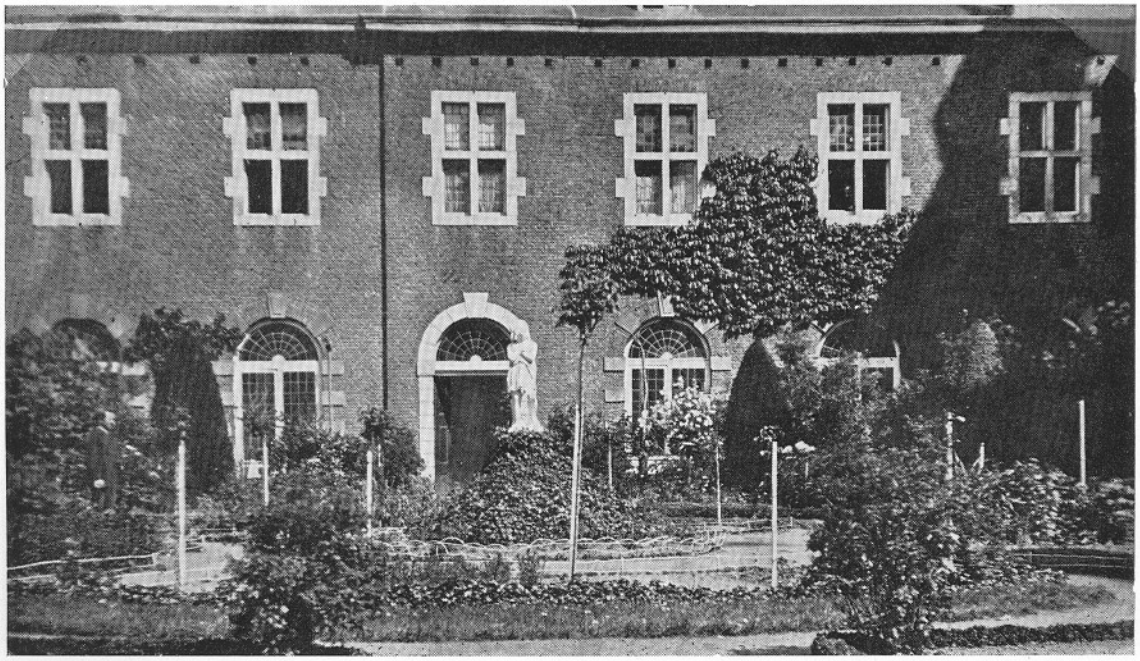

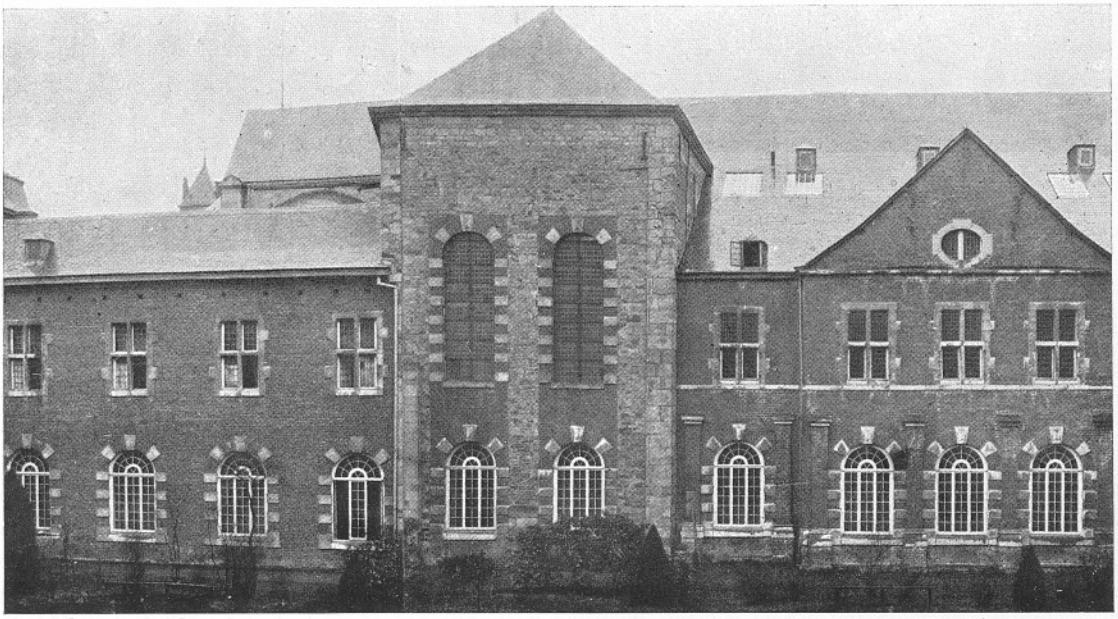

Afb. 6

bibliotheek, door haar geïsoleerde ligging en stenen gewelf tegen brand beschermd: zij omvatte beide verdiepingen.

Nu richtte men de slaapgelegenheid voor leerlingen in, waar de wandelgang van de westelijke en noordelijke vleugel was, en ook dáár, waar in de noordelijke vleugel zich vroeger gastenkwartier en cellen hadden bevonden. De oostelijke vleugel werd op de eerste verdieping geheel omgebouwd tot studeerkamers: men verplaatste de wandelgang naar het midden van de vleugel, terwijl men de oude cellen kleiner maakte en in de vroegere wandelgang nieuwe dwarsmuren optrok. Het resultaat der verbouwing, in hoofdzaak ook nu nog aanwezig, vindt men in afb. 30. De sporen van de vroegere inrichting zijn nog gemakkelijk terug te vinden in de plafonds en de deuropeningen der zware binnenmuren; de openingen in de noordvleugel werden later tot muurkasten omgebouwd.

Afb. 7

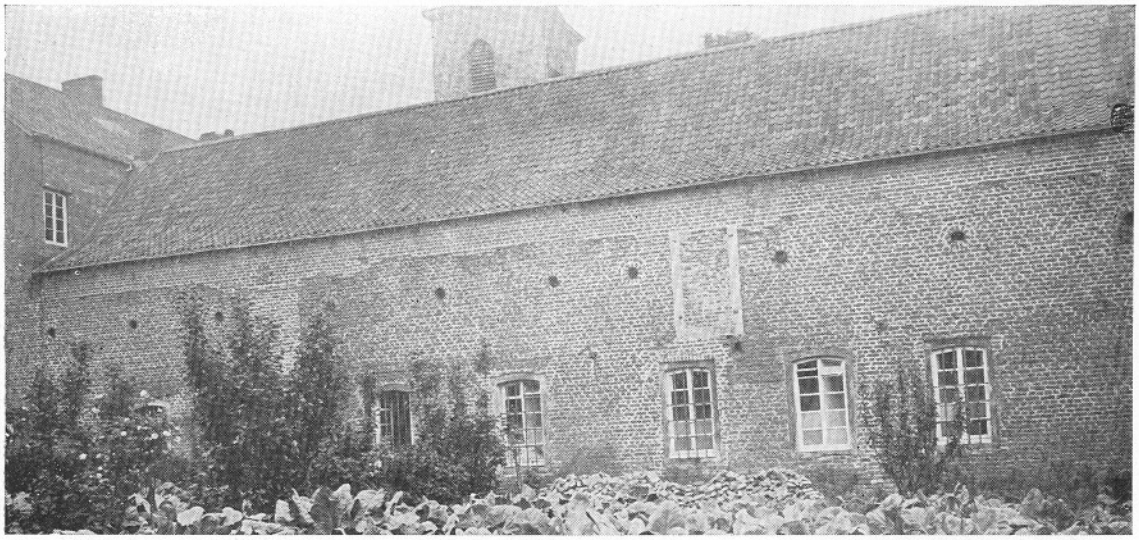

Afb. 8

De toestand der buitenmuren bleef destijds ongewijzigd: de noordelijke vleugel behield aan de binnenzijde van de binnentuin nog de wand, die Abt Dammerscheidt had opgetrokken (zie Rolduc W.B. p. 116); aan de noordzijde vertoonde het muurvlak de lidtekenen van veel veranderingen (afb. 3 en 4). De oostelijke vleugel bezat toen nog in de binnentuin de oorspronkelijk aangebrachte kruisvensters (afb. 5), zoals ook de zuidelijke muur van de binnentuin, die de noordzijde van het kerkgebouw bedekte (afb. 6).

In de bijgebouwen, schuren en stallingen, die aan de zuidzijde der kerk een kleinere binnentuin omsloten, heeft men toen, naar het schijnt, enige lokalen ingericht voor de Normaalschool van onderwijzers, welke in 1836 werd geopend. Rolduc i.W.e.B. p. 170, geeft de omtrekken van de westzijde der gebouwen vóór de verandering; de zuidelijke vleugel, gezien vanuit het zuidoosten, treft men aan in afb. 7 en 8. Deze laatste vleugel reikte niet verder dan tot ongeveer de helft van de tegenwoordige zuidelijke binnentuin. De oostelijke vleugel dezer gebouwen (afb. 9) verbond haar met de zuidelijke transeptarm der kerk.

De grote economiegebouwen gelegen rondom het westelijk voorplein, de tiendschuren, stallingen en woningen van het personeel der hoeve bleven onveranderd. Het plein was toen nog niet door een scheidsmuur in twee helften verdeeld en ten westen van de kerktoren, waar zich nu de kleine aulazaal bevindt, stond een oude schaapsstal. Ook de kleinere economiegebouwen ten noorden van de noordvleugel bleven in gebruik en werden eerst in 1924 afgebroken (Rold. Jaarboek, 1925, p. 89).

Zo vond men de toestand in 1843. Het vertrek van het Luikse seminarie zou echter ten gevolge hebben, dat de bezittingen, die moesten dienen voor het onderhoud der gebouwen, volkomen te niet gingen. Niet alleen de landerijen werden verkocht, maar ook de aangrenzende hoeve, zodat de seminariegebouwen volkomen geïsoleerd werden en de toekomstige bewoners tegelijk met hun middelen van bestaan, ook alle uitbreidingsmogelijkheid verloren.[7]) Zo stelde Gods Voorzienigheid de nieuwe directeur Peters,[8]), die in 1843 in opdracht van Mgr. Paredis hier het klein seminarie opende, voor een taak, welke in financiëel opzicht zó

zwaar was, als die van geen zijner voorgangers sinds het bestaan der abdij. Hij was echter niet de enige, die in deze tijd een dergelijke last op zich nam: in het begin der XIXde eeuw werd méér dan een stichting in ons bisdom op dezelfde wijze zonder stoffelijke middelen gegrondvest. Met een onbegrensd vertrouwen op Gods Voorzienigheid en een onbeperkte offervaardigheid en werklust, met een eenvoud van leven, die wij nog slechts uit biografieën van heiligen kennen, hebben deze stichters de grondslag gelegd voor de toekomstige bloei van hun werk.

De school begon met zestig leerlingen: in weinige jaren steeg het getal tot driehonderd, verdeeld over zes klassen van het seminarie, de tweejarige cursus der philosophie en de driejarige middelbare school. Deze laatste school werd ook gevolgd door de a.s. onderwijzers, die in een vierde klas op hun eigenlijke taak en hun examen werden voorbereid. Juist deze vereniging van scholen met verschillende doeleinden en leerlingen van verschillende nationaliteit was een der idealen van de eerste directeur.[9]) Vandaar dan ook dat hij, onmiddellijk na de definitieve aankoop der gebouwen in 1845, plannen maakte om de localiteiten uit te breiden, zelfs voordat hij de nodige middelen bezat.

In 1848 werd de oude schaapstal op 't voorplein in een aula veranderd.[10]) Het plan was blijkens oude, in het archief aanwezige tekeningen ontworpen door architect Clausener in Burtscheid. Of de decoratie, in de vormen van de klassicistische kunst der XIXde eeuw geprojecteerd, ooit is uitgevoerd, mag worden betwijfeld. Zeker is het, dat de polychromie, die naar de smaak der romantiek de verschillende vertegenwoordigers der moderne „artes liberales" in de blinde vensternissen aanbracht, reeds van vóór de restauratie in 1874 dateert. Wel werd in dat jaar het tot dan toe vlakke plafond in de vorm

Afb. 9

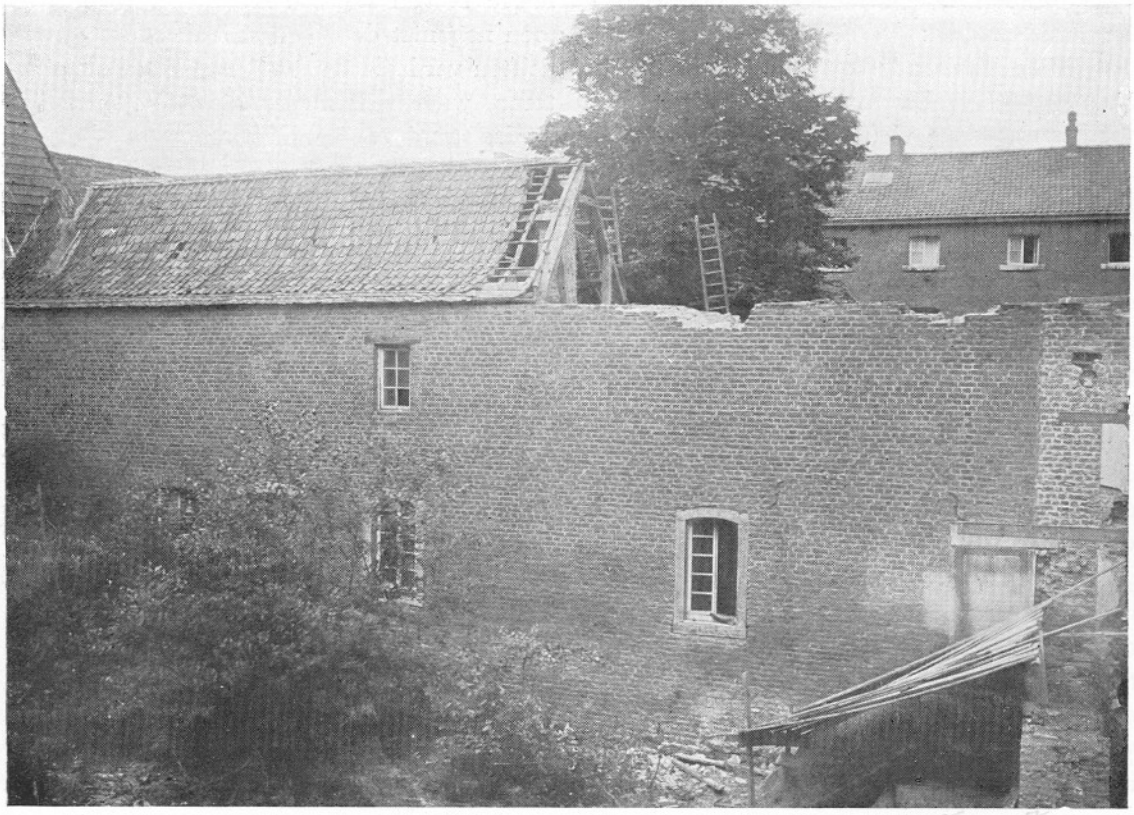

97 98

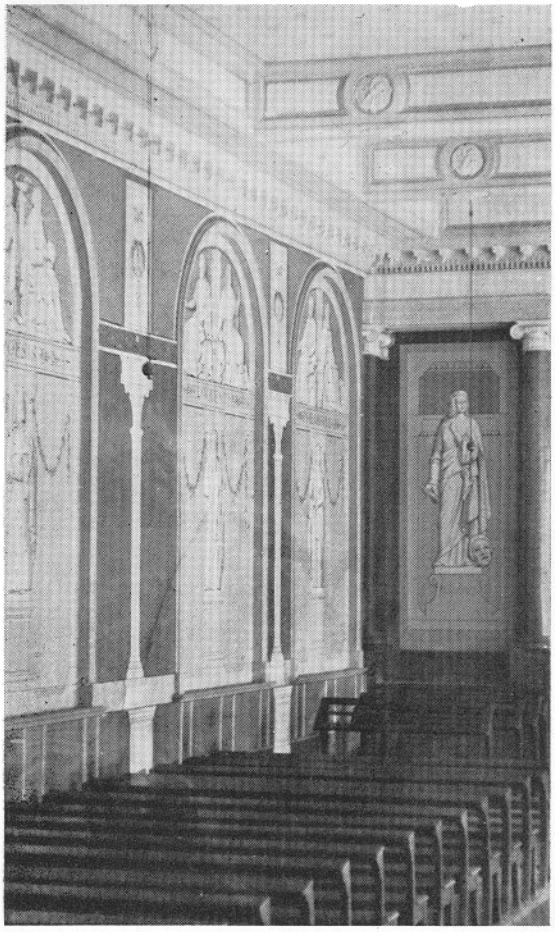

Afb. 10

van een „kloostergewelf" verhoogd. Afb. 10 toont de oude vormen.

Het lijkt misschien vreemd, dat de directeur juist dit plan het eerst liet uitvoeren. Zonder twijfel kende hij als geboren opvoeder en daarbij zelf gevoelig van aanleg, de grote waarde van toneel en muziek en feestelijke vergaderingen; maar vooral was het zijn diep godsdienstig gemoed, dat hem hiertoe bracht, daar dergelijke bijeenkomsten tot dan toe in de kerk werden gehouden.

Van groter omvang was het plan, dat naar tekening van Clausener in 1849 werd uitgevoerd: de stallingen aan de zuidzijde der kerk, de zuidelijke helft van de westvleugel, maakten plaats voor een gebouw, dat als tegenwicht moest dienen van het prachtige abbatiale verblijf in de noordelijke helft. Hier vond men de nodige ruimte voor het zgn. „institut", de driejarige school voor middelbaar onderwijs en voor de normaallessen der kweekschool (afb. 11). Tevens werden er in 1850 ten zuiden van de pasingerichte aula enige lokalen bijgebouwd te gelijk met de westelijke, thans nog aanwezige, dubbele inrijpoort, beiden volgens het onderwerp van dezelfde architect.

Nauwelijks was dit werk voltooid, of de directeur, bijgestaan door een commissie van leraren, nam met grote geestdrift een nieuw plan in overweging: de restauratie van de oude kerk. Gebrek aan middelen dwong hem om de uitvoering slechts langzaam en telkens voor een deel te laten ondernemen. Aan architect P. J. Cuypers, toen zesentwintig jaar oud, werd in 1853 de leiding van het werk toevertrouwd; het was hem gegeven om in de loop van vijftig jaren zijn plannen volledig te verwezenlijken.[11]).

Vooreerst werden de meest westelijk gelegen pijlers der kerk en de westelijke zuilen der crypte versterkt. Tegelijk bouwde hij een nieuw oksaal. Daarna werd de oostelijke

Afb. 11

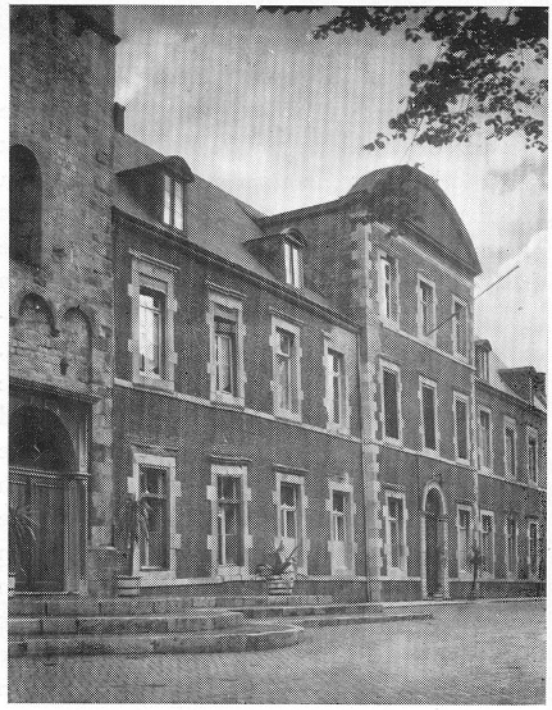

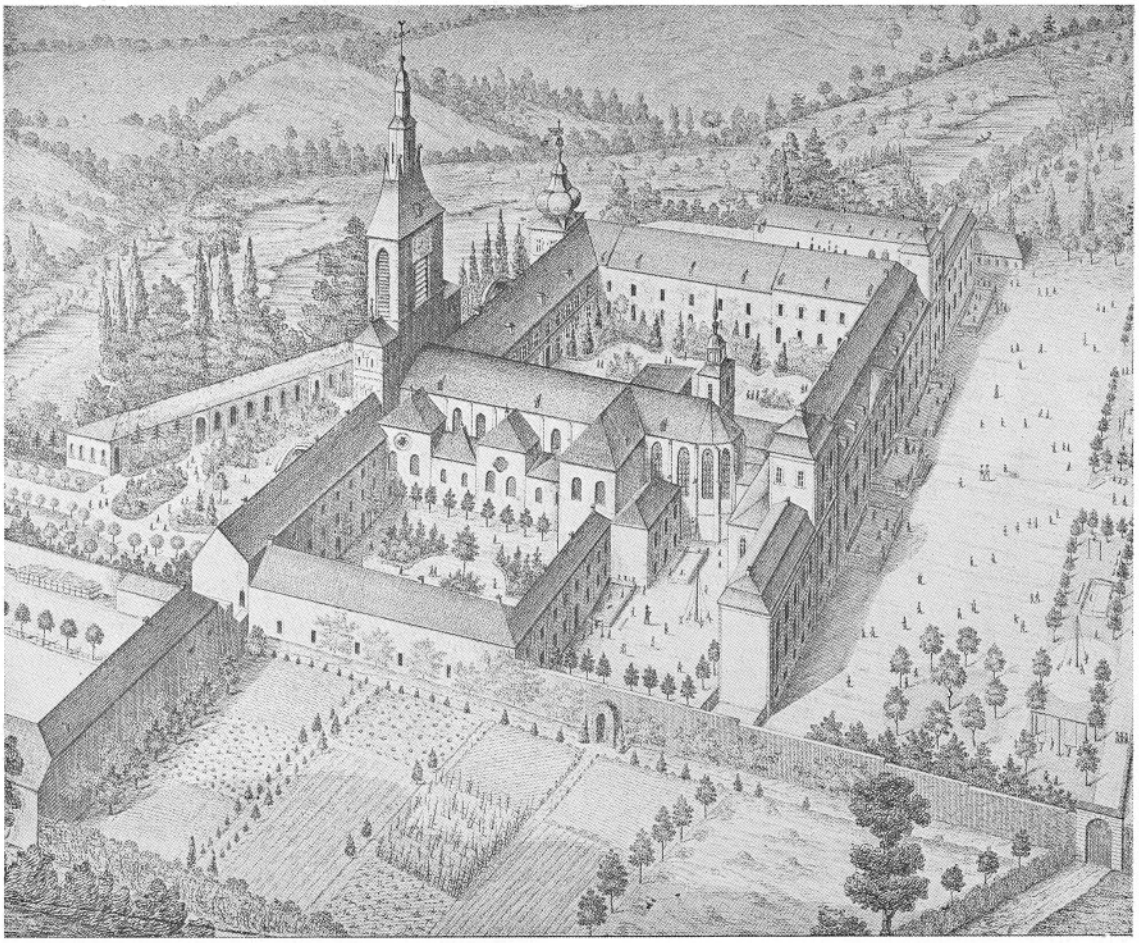

Afb. 12

absis der crypte van haar achttiende-eeuwse toevoegsels ontdaan en geheel van witkalk gereinigd. De vensters dezer absis werden in hun oorspronkelijke omvang en op hun oude plaats hersteld. De scheidingsmuren, welke de beide zijabsiden doormidden sneden en de bovenbouw van het gotische koor schraagden, konden nog niet worden weggenomen. Van het westelijk deel der crypte werden de noordelijke en de zuidelijke buitenwand opnieuw bekleed en hersteld, de noordelijke ingang opnieuw geopend, de toegang, die in de zuidelijke wand bestond, gesloten. In de bovenkerk werden scheuren in de gewelven gedicht, gordelbogen opnieuw gezet, muren verankerd, vensters tot hun oorspronkelijke en kleinere afmetingen teruggebracht en enige zuilen vernieuwd. Terwijl de hele kerk van witkalk ontdaan werd, bleef de westbouw geheel in de oude toestand.[12])

Onder directeur Jansen,[13]) die Mgr. Peters in 1856 was opgevolgd, werden de herstellingen in kerk en crypte verder afgewerkt; ook voor 1860-1861 vermeldt het jaarboek van Pothast nog enige werkzaamheden. Tevens werd toen de hoge bibliotheekzaal met haar merkwaardige ornamentiek, gebouwd door Abt Fabritius in het midden der XVIIIde eeuw, in twee verdiepingen verdeeld om ruimte te winnen voor klaslokalen. Hoe het gehele gebouwencomplex er destijds uitzag, toont een schets in vogelvlucht van prof. G. Slits uit 1865 (afb. 12). Vooral de uitwendige vormen van het oude kerkdak trekken de aandacht. De plattegrond vindt men in afb. 13.

Reeds in 1868 was directeur Jansen gestorven. Een nieuwe taak op onderwijsgebied en, daarmee verbonden, de zorg voor nieuwe localiteiten wachtten nu zijn opvolger, directeur Everts.[14]) In de eerste jaren van diens bestuur werd bovendien de westelijke ingang der crypte hersteld; later tegen het einde van zijn bewind onderging de kerk zelf ingrijpende veranderingen: de opbouw van een nieuw triconchenkoor en, daarmee samenhangend, een volledig herstel van de zijconcha's der crypte. In de eerste helft dezer periode werd de directeur bijgestaan door zijn provisor van de Winkel, die persoonlijk de uitvoering van het werk leidde; bij de restauratie der kerk hielp prof. Slits, en in de laatste tijd van zijn bestuur dr. R. Corten, die zijn opvolger zou worden.

Zoals bekend is, heeft de directeur in de eerste jaren van zijn bestuur, onder goedkeuring en bescherming van het Nederlands Episcopaat, naast de driejarige middelbare school, een vijfjarige H.B.S. met staatsprogram aan het klein seminarie verbonden. Met het oog hierop werd in 1872 in de zuidoostelijke hoek van het terrein, waar de zuidelijke en oostelijke vleugel toen nog niet geheel verbonden waren, een nieuw gebouw opgericht in drie verdiepingen. Bovendien verrees ten westen der bibliotheek, aansluitend aan de oostvleugel, een gebouw dat aan de zuidelijke binnentuin een regelmatige vorm zou geven. Zo ontstond er voldoende ruimte voor natuur- en scheikundelokalen alsook voor de tekenzaal, en konden natuurwetenschappelijke verzamelingen overzichtelijk worden opgesteld. Op de derde verdieping werden een slaapzaal, een congregatiekapel en enige slaapkamers ingericht: zelfs een „sterretoren" verhief zich boven het dak (afb. 14). De plannen waren door arch. Cuypers in rijke vormen ontworpen, in twee verdiepingen, overdekt door een sierlijke dakconstructie: ze werden uitgevoerd in drie verdiepingen, maar veel eenvoudiger dan oorspronkelijk was voorzien. De uitbreiding der school dwong enige jaren later tot een tweede verruiming der localiteiten: in 1876

Afb. 13

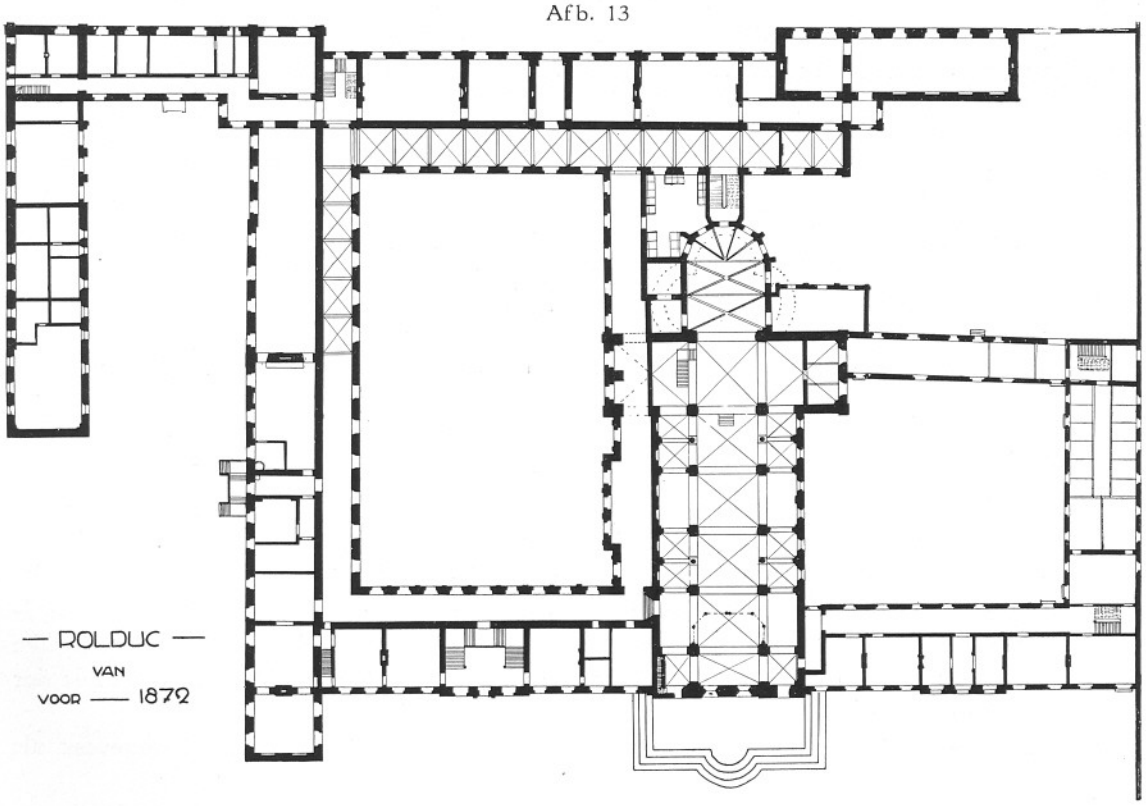

Afb. 14

werd de noordvleugel vernieuwd en verbreed. Van de westelijke helft aldaar werden de beide buitenmuren afgebroken en nieuw opgetrokken, maar zó, dat de noordelijke muur enige meters verder werd uitgezet; en tenslotte werd aan de hele noordvleugel een verdieping toegevoegd. Zo ontstond de nieuwe grote eetzaal, terwijl de keuken, die vroeger deze plaats innam, naar de onderverdieping werd overgebracht. De plannen waren van arch. Lemmens in Beek, later in Kerkrade, de uitvoering had provisor van de Winkel zelf in handen. Met deze veranderingen verloor de binnentuin weer een deel van de oude karakteristieke vorm, doordat de zestiende-eeuwse muur van Abt Dammerscheidt verdween en de kruisramen in de oostelijke vleugel werden weggenomen.

Kort nadien werd ook de aula aan het voorplein, die in 1874 gedeeltelijk afbrandde, opnieuw ingericht; de vroegere decoratie kon in hoofdzaak behouden worden.[15]) De aanleg van 'n kleine gasfabriek werd in 1881 ondernomen; ze bracht geen gelukkige verandering in het aspect van de noordelijke gevel.

Intussen had men de herstelling der crypte onder Cuypers' leiding verder voortgezet. Tijdens de grote vacantie in 1873 werd de brede middentrap, die van uit het kerkschip naar het koor leidde, weggebroken (afb. 15). Het koorhek met trapleuning, in degelijk XVIIde-eeuws smeedwerk uitgevoerd, moest verdwijnen — en siert nu de tuin van een bekend architect. Daarna kon men er toe overgaan om de oude westelijke ingang der crypte en de twee toegangstrappen naar het koor te herstellen overeenkomstig de sporen, welke van de vroegere aanleg waren teruggevonden.

De meest ingrijpende restauratie der kerk vond plaats van 1892 tot 1895. Zij kwam vooral tot stand door de zorgen van dr. R. Corten, die in September 1893 het bestuur had overgenomen; zij vond haar voltooiing in 1900. Men begon met de heropbouw van het koor in zijn oude triconchenvorm. Dan werd de noordelijke transeptarm in- en uitwendig vrij gelegd, daarna de gehele noordzijde der kerk. Tenslotte werd de zuidelijke transeptarm vrij gemaakt en de zuidzijde der kerk hersteld.

Vóór 1892 was de toestand ongeveer als

Afb. 15

volgt. In de eerste helft der zestiende eeuw werd onder het bestuur van Abt Dammerscheidt het oude bouwvallige triconchenkoor afgebroken en vervangen door een koorgebouw in baksteen, dat van de gotiek slechts de plattegrond met 5/10 koorsluiting, venstersluitingen met spitsboog en geprofileerde dagkanten had overgenomen. Abt von Horpusch liet er in de eerste helft der zeventiende eeuw een gewelf in aanbrengen, dat rustte op ribben en muurzuilen met gotisch profiel. Afb. 15, 16 en 17 tonen het inwendige, de plattegrond en het buitenaspect. Onder dezelfde abt verrees in 1635 ook het hoofdaltaar in barokstijl (zie afb. 15): de geweldige retabel bevatte een groot schilderstuk, een voorstelling der kruisiging. Vier lange smalle panelen versierden de wanden van het koor onder de hoog aangebrachte ramen. De retabelschildering en twee der panelen bleven bewaard.

Van achter het hoofdaltaar gaf een klein trappenhuis (afb. 17) toegang naar de oostelijke vleugel van het klooster. Rechts van het koor en aanleunend tegen de oostelijke wand van het zuidelijk transept lag de sacristie. Maar tegen de zuidelijke wand van het transept leunde — zoals vroeger gezegd — een vleugel, die dwars door de zuidelijke binnentuin liep, vroeger een der economiegebouwen van de abdij. Sinds 1836 was hier de normaalschool gevestigd, later bevond zich daar de tekenzaal (afb. 9). Inwendig was deze zuidelijke transeptarm der kerk in de zuidelijke helft tot een hoogte van vier meter gevuld met een bovengrondse grafkelderconstructie, aangelegd onder Abt Heyendal in 1730.

Links van het koor, boven de oostelijke helft der noordelijke zijabsis van de crypte, stond een kleine vierkante bakstenen klokketoren, vermoedelijk gebouwd door Abt van der Steghe in 1671, en boven de westelijke helft dezer absis een kleine bijsacristie. De noordzijde der kerk, vanaf westbouw tot transeptarm, was bedekt door een verbindingsgang, een gebouw uit dezelfde tijd; dit was toen echter gedeeltelijk als slaapgelegenheid ingericht. Deze gang leidde met twee verdiepingen

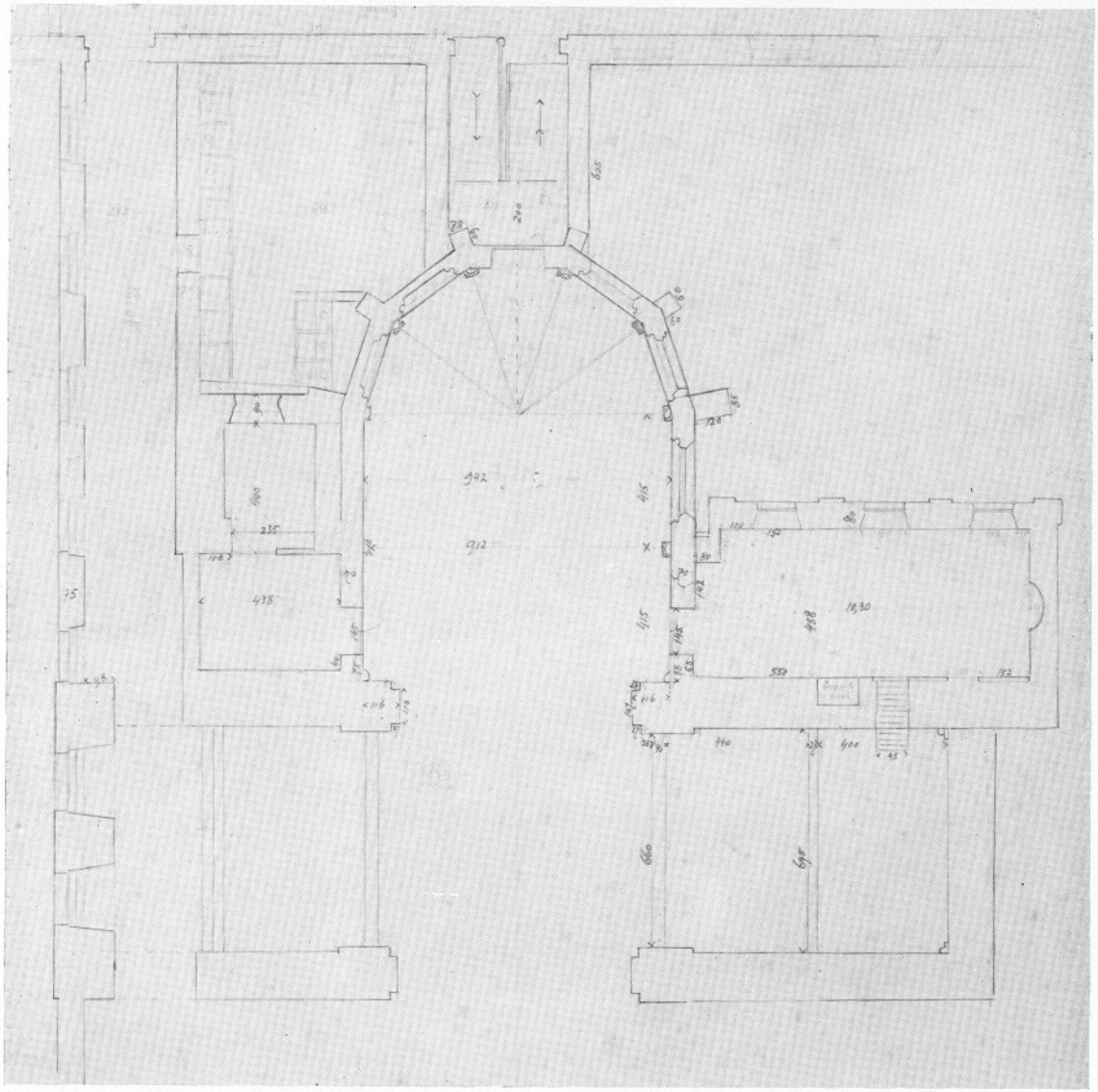

Afb. 16

dwars door de noordelijke transeptarm heen tot in de oostelijke kloostervleugel. De vorm van het kerkdak trok de aandacht, doordat de topgevels der transeptarmen — ook die der pseudotransepten — waren verdwenen en vervangen door een afgeschuind dak (afb. 6).

In de zomer van 1891 werd dan besloten om 't koor te herstellen, mede omdat de bestaande constructie bouwvallig leek en de nieuwe plannen meer ruimte voor zitplaatsen beloofden en een volledig herstel der crypte mogelijk maakten. In 1892 begon de afbraak. Het restauratieplan was reeds tot in bijzonderheden gereed (afb. 18-22).

Het ontwerp vertoonde een plattegrond met drie absiden: de omtrek dezer absiden was reeds vroeger in de onderbouw teruggevonden. Maar tijdens de afbraak kwamen nog drie merkwaardige gegevens aan het licht, die de architect er toe brachten zijn plan te wijzigen. Vooreerst bleken in de buitenwand der oostelijke concha, even onder de basementlijst van het koor, twee consoles aan-

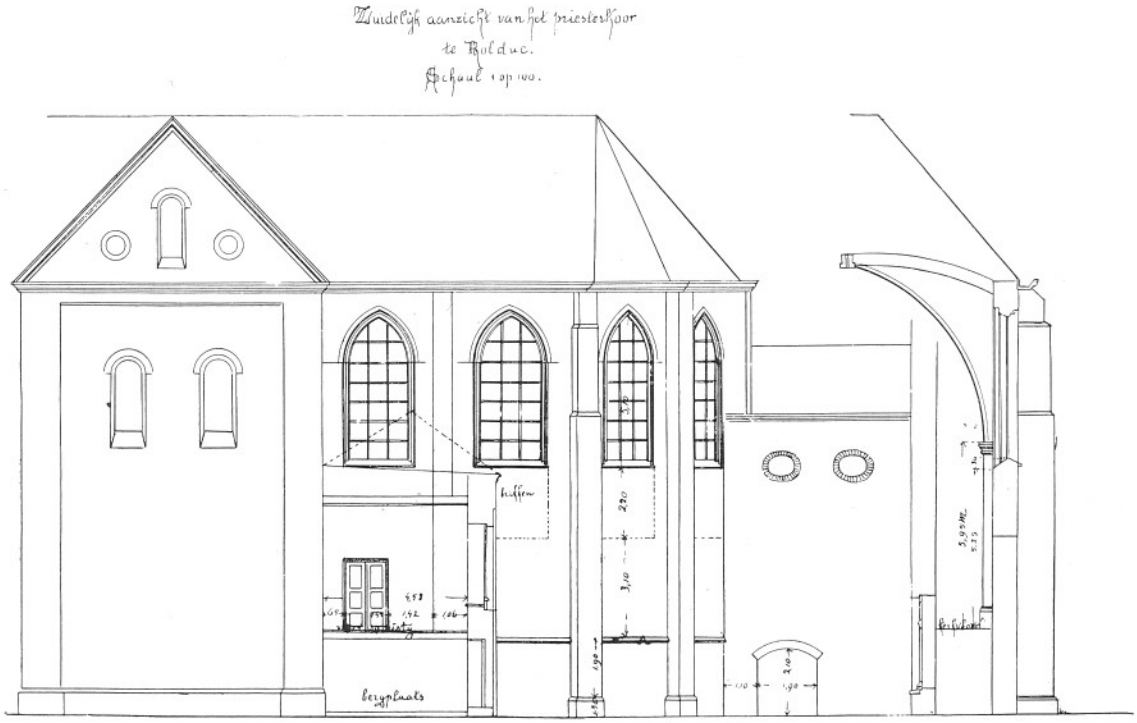

Afb. 17

wezig te zijn. De plaats dezer consoles wees er op, dat de wand der absis aan de buitenzijde voorheen door muurzuilen in vijf spaarvelden met vensteropeningen werd verdeeld. Ook het profiel der basementlijst, ter hoogte van de koorvloer aangebracht, werd terug gevonden. Van meer gewicht was het, dat men bovendien de aanzet ontdekte van de boog (afb. 23), waarmee de zijconcha's zich openden naar het middenschip, en, in de noordelijke concha, een stuk der absismuur. Zo werd de oorspronkelijke hoogte der zijconcha's bekend, en daarom onderging het ontwerp juist op dit punt een belangrijke wijziging; ook was het nu mogelijk om de romaanse vorm der hoofdabsis en haar in- en uitwendige wandverdeling in grove trekken te reconstrueren.[16]) In de zijabsiden der crypte konden nu de muren, die vroeger tot steun der XVIde-eeuwse koormuren waren opgetrokken, weer worden verwijderd.

De geestdriftige bewondering, welke de eerste resultaten der restauratie hadden gewekt bij degenen, die in 1893 het vijftigjarig bestaan van het seminarie meevierden, heeft dr. Corten, eenmaal directeur geworden, nog meer aangezet om de restauratie volledig tot een goed einde te brengen. Reeds als conrector had hij met grote ijver deelgenomen aan de voorbereidende werkzaamheden en in de vijftien jaren, waarin hij als directeur mocht fungeren, besteedde hij zijn vrije ogenblikken het liefst aan de studie van de geschiedenis der oude abdij en van de decoratie der kerk. Hij werd hierin bijgestaan door dr. W. Goossens, leraar van Rolduc, later rijksarchivaris in Maastricht.[17]) Medewerkers van dr. Cuypers waren zijn zoon Ir. Jos. Cuypers, Ir. L. Keuller, oud-leraar van Rolduc, en arch. Sprenger te Maastricht.

Het volledig herstel der kerk bood echter veel moeilijkheden, vooral aan de noordzijde. Het was een bijzondere voldoening voor directeur Corten, dat het hem zelf gelukte om hier de juiste weg te vinden.[18]) Men stond op het punt om de sacristie weer opnieuw in de zuidelijke binnentuin te bouwen. In dat geval

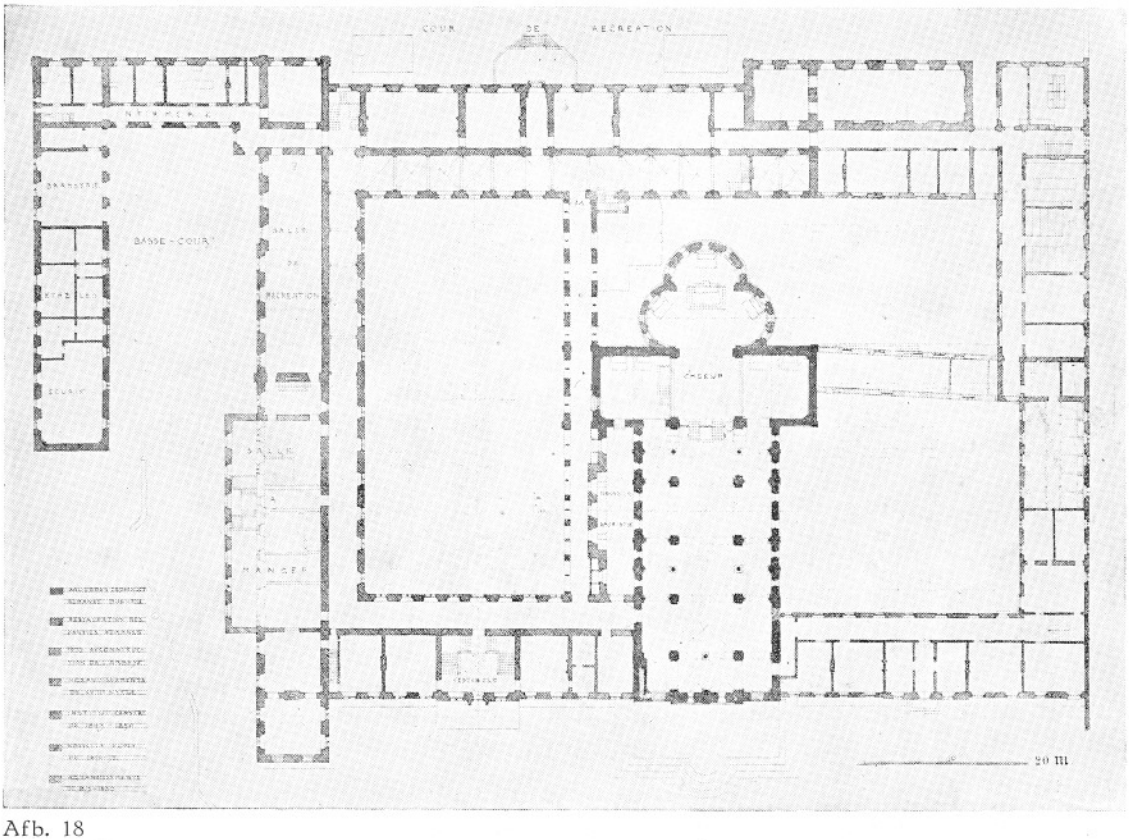

Afb. 18

zou de noordelijke binnentuin zijn achttiende-eeuws karakter in hoofdzaak hebben behouden. Daartegenover stond, dat de nieuwe sacristie de eenheid van de zuidelijke tuin voorgoed zou hebben verbroken, onmiddellijk nadat deze ruimte door het wegbreken van de oude tekenzaal haar normale vorm had gekregen. Bovendien zou de noordzijde der kerk voor altijd aan het oog onttrokken blijven. Hierbij kwam, dat het gebouw ten noorden der kerk een weinig doelmatige verbinding vormde tussen kerkdeur en studiezalen in de oostvleugel en de daaraan grenzende speelplaats. Overigens had ook de eenheid van de noordelijke binnentuin reeds geleden, toen in 1876 de noordelijke vleugel hoger was opgetrokken en in de oostelijke wand de stenen kruisvensters waren verwijderd.

In deze onzekerheid deed directeur Corten het voorstel om de sacristie een plaats te geven aan de noordzijde der kerk, tussen transept en westbouw. Langs sacristie en transept zou een lage gang of portiek door de binnentuin toegang geven tot sacristie en kerk. Aan de eisen der architectuur en der doelmatigheid beide zou op deze wijze het beste voldaan worden.

In 1894 werden de privaten, noordoostelijk van het koor gelegen, verplaatst naar het oostelijk deel der zgn. „basse cour." Daarna werd in 1895-1897 de noordzijde der kerk vrijgelegd (afb. 24), sacristie en kruisgang[19]) nieuw opgetrokken (afb. 25). De restauratie van de noordelijke transeptarm was van bijzondere betekenis. Eerst werd de binnenruimte der oude St. Annakapel — zo werd ze vroeger genoemd — in haar oorspronkelijke toestand gebracht en de muuropeningen der verbindingsgangen, die er gelijkvloers en in de eerste verdieping doorheen liepen, gesloten. In de westelijke wand bracht men een smalle deuropening aan als toegang tot de sacristie; voor de oostelijke muur werd, in plaats van de opening van de gang, een

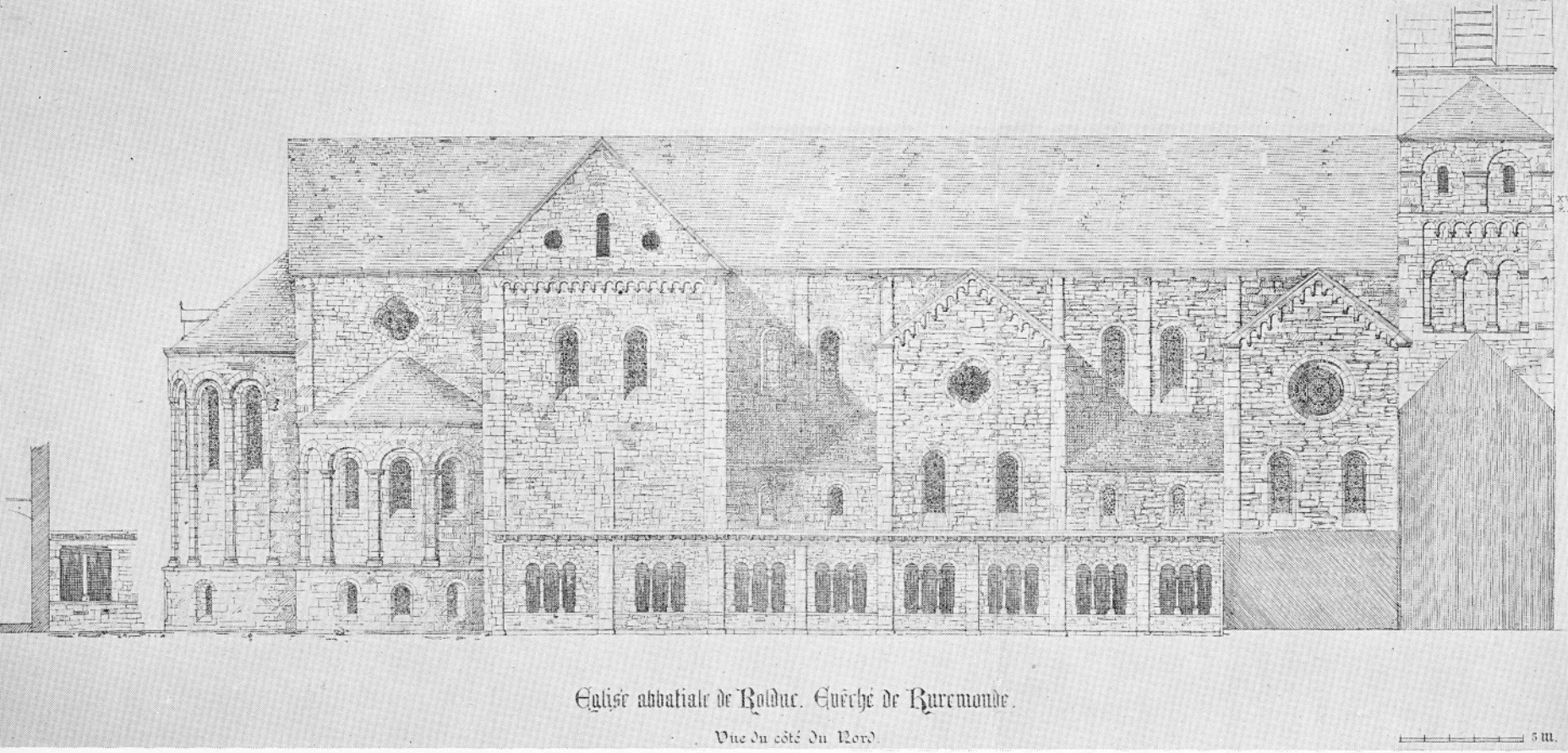
Eglise abbatiale de Rolduc. Evêché de Ruremonde.
Vue du côté du Nord.
5 m.

Afb. 19

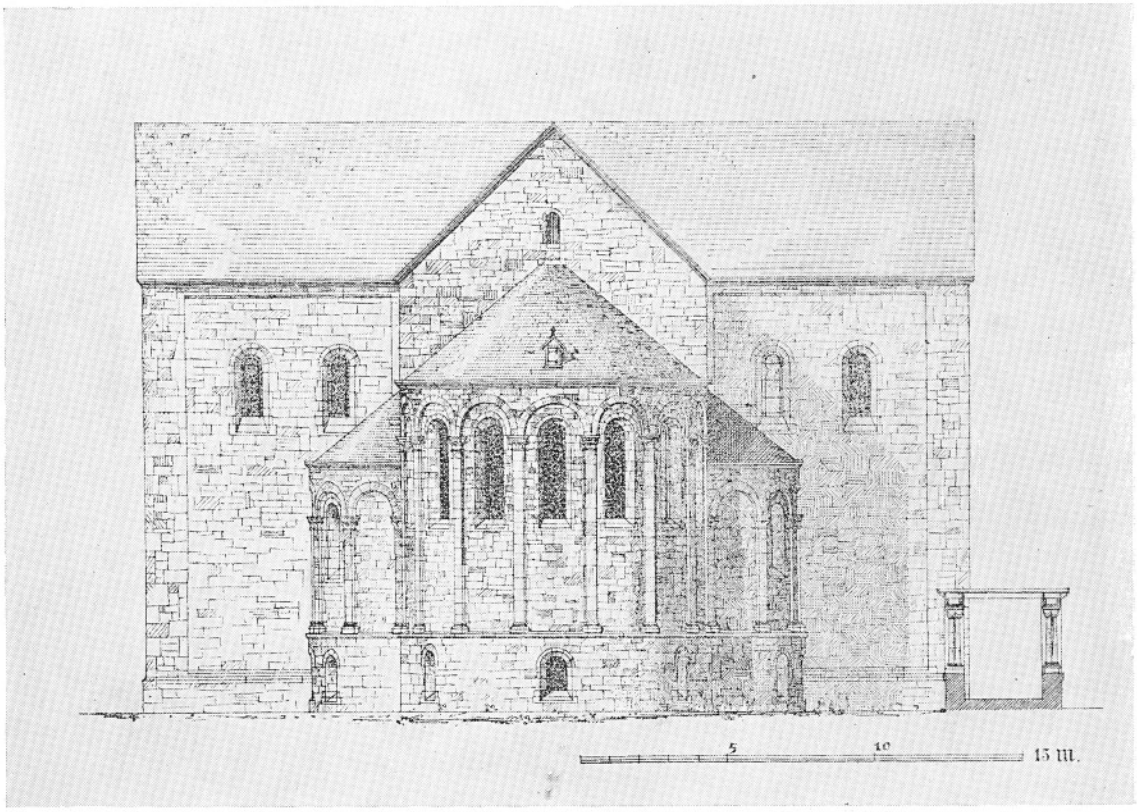

Afb. 20

Afb. 21

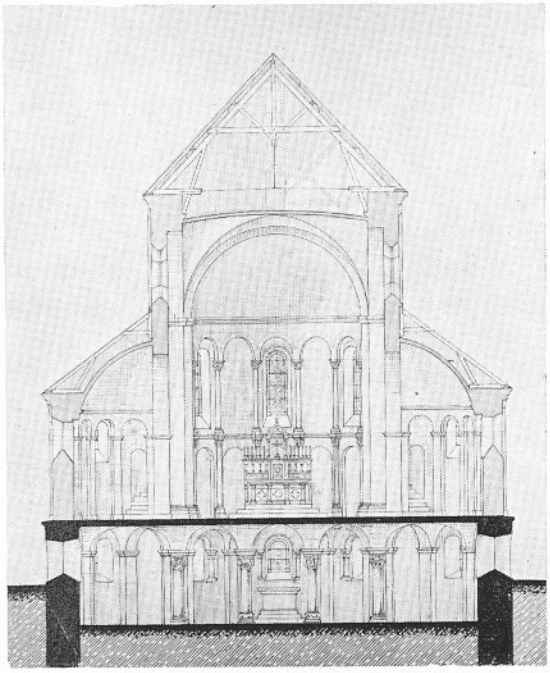

altaarnis ontworpen, naar het voorbeeld van de nis, welke in 1892 in de zuidelijke transeptarm was ontdekt, tijdens de afbraak van de grafkelder aldaar (afb. 26). Verder kwam in dezelfde wand achter het thans aanwezige altaar der „Sedes Sapientiae" een romaanse, brede deuropening te voorschijn (afb. 27). Zij ging schuin door de wand heen in N.O. richting, langs de noordelijke absis der crypte. Profilering van basement- en impostlijst wijzen op de laatste helft der twaalfde eeuw. Van de andere kant is de ligging van die aard, dat zij niet meer gebruikt kan zijn na de aanleg der thans aanwezige noordelijke toegangstrap naar de crypte, die tegelijk met het westelijk deel der crypte vóór het midden der XIIIde eeuw moet zijn aangebracht. Dan werd verder het gewelf, na de brandstichting in 1580 [20]) met hout en pleisterwerk vernieuwd, in cementsteen op de oude muraalbogen hersteld. Ook uitwendig moesten de noordelijke en oostelijke

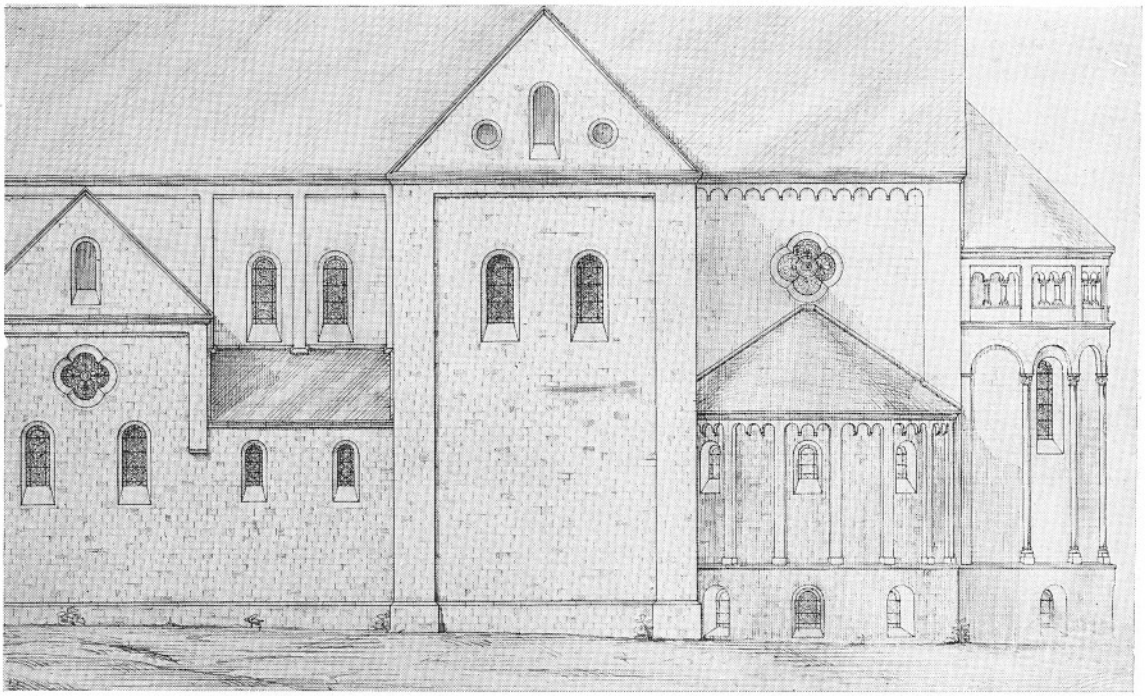

Afb. 22

wand van deze transeptarm bijna geheel worden vernieuwd of liever opnieuw worden bekleed. De vier abnormaal grote halfrond gesloten vensters (zie afb. 24) in de noordwand, vermoedelijk aangebracht in 1671, wilde de architect vervangen door twee of vier kleinere, zoals afb. 19 en de nog aanwezige blauwdrukken van het ontwerp bewijzen. Hij schijnt ook hier zijn plan op aandringen van directeur Corten te hebben gewijzigd. Tevens trok hij boven de noordelijke wand weer de oude topgevel op, die in 1692 door een aardbeving in de binnentuin was neergestort [21]) en daarna door een afgeschuind dak was vervangen; de buitenwand, die hier zeer uit het lood hing, wist hij weer in min of meer rechte stand te brengen.[22]) Bij het herstel der noordzijde van de kerk tussen transept en westbouw gaf men eveneens aan de pseudotransepten nieuwe topgevels. Op sommige punten kwamen de oude consoles, die de kroonlijst hadden geschraagd, weer te voorschijn: zij werden echter niet meer onder de dakgoot aangebracht.[23])

Afb. 23

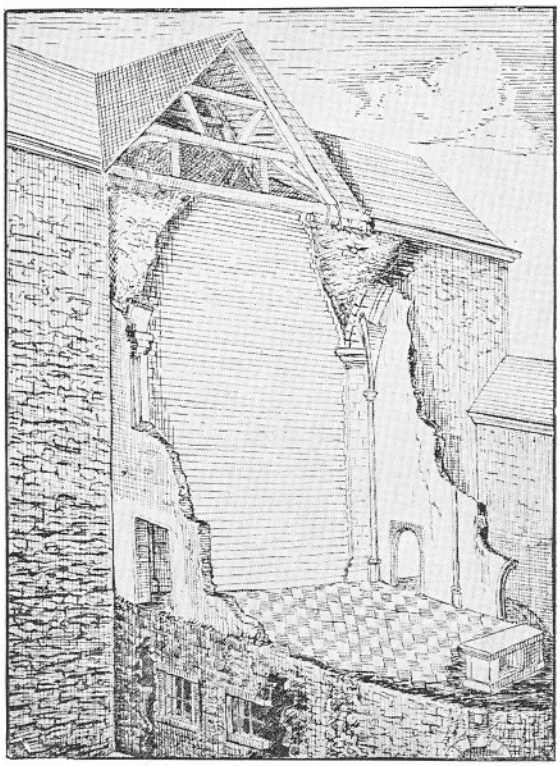

Afb. 24

Onmiddellijk na de voltooiing van dit werk, nog in 1897, werd de zuidzijde der kerk zorgvuldig hersteld. De oude sacristie aan de oostwand van het zuidelijk transept was reeds vroeger bij het optrekken van het triconchenkoor verwijderd: nu verdween ook het gebouw, dat zich dwars door de zuidelijke binnentuin vanaf het transept naar de zuidelijke vleugel uitstrekte. De meeste aandacht verdient hier de vernieuwing van de transeptarm. In het inwendige had men hier in 1892 bij het verwijderen van de grafkelder, tegen de oostwand een oude altaarnis ontdekt. Vorm en profielen, voor zover aanwezig, leken romaans, maar de concha, naar het schijnt, in baksteen opgetrokken, was versierd met een laat-gotische schildering, 'n Moeder met Kind, omgeven door engelen (zie afb. 26). Door de zorgen van directeur Corten werd zij hersteld en daaronder een H. Kruisaltaar aangebracht.

In de buitenzijde van de oostwand tussen koor en transept had men sporen ener wenteltrap gevonden; men meende, dat hier vroeger een traptorentje had gestaan. Er werd daarom een nieuwe kleine toren aangebracht, temeer wijl deze gelegenheid bood om van buiten de kerkgewelven te bereiken.[24])

De zuidelijke wand had vroeger twee halfrond gesloten vensters binnen de muraalboog, zoals deze ook in het middenschip voorkomen (afb. 8 en 12). Wel waren deze vensteropeningen later in baroktijd verbreed, evenals die der pseudotransepten aan de zuidzijde. Ook hier werden nu, zoals in de noordgevel, een groot rond venster en daaronder twee grotere halfrond-gesloten ramen aangebracht.[25]) Natuurlijk werd tevens de topgevel weer opgericht.

In de westelijke buitenwand, in de hoek gevormd door transept en schip, bevond zich

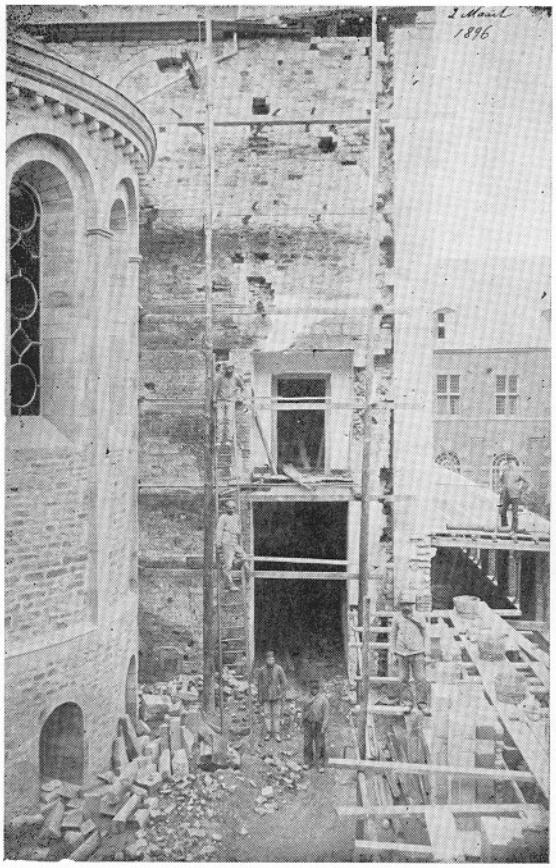

Afb. 25

even boven de basementlijst een nisvormige opening in de muur. Deze werd geheel dicht gemetseld.[26])

De herstelling van 't zuidelijk deel der kerk, tussen transept en westbouw, kwam in 1900 gereed: het metselwerk der muren werd versterkt, de vensteropeningen van het pseudotransept verkleind, nieuwe kroonlijsten ingezet en de topgevels weer opgericht.

Intussen hadden ook de behoeften van het onderwijs de volle aandacht van de directeur. In plaats van de middelbare cursus voor Duitse leerlingen, die door de tijdsomstandigheden overbodig was geworden, stelde hij een nieuwe afdeling in, die van het voorbereidend onderwijs, als een schakel tussen de lagere en middelbare school. In de Z.W. hoek van de zuidelijke binnentuin liet hij het verouderde schoolgebouw, vroeger een der economiegebouwen van de oude abdij (afb. 7, 12 en 14), afbreken en in 1899 verrezen hier de lokalen van „Klein-Rolduc."

In de jaren, welke hem nog restten, heeft de directeur vooral zijn tijd en zorgen besteed aan de versiering der kerk. Hoe de beschildering van wanden en gewelven werd ontworpen en door zijn vriend Canonicus Goebbels uitgevoerd, beschreef hij zelf in zijn „Rolduc in Woord en Beeld," p. 41, ev. Een later geslacht meende, dat deze grote rijkdom van kleuren en figuren de kracht en harmonie der architectuur meer verbrak dan ondersteunde. Toch verschijnen deze gestileerde figuren, reminiscenties van de Rijnlandse kunst der XIIIde eeuw, vol eerbied en piëteit in de gewijde ruimte, ofschoon haar aantal en het weelderig décor van de omgeving wel constrasteren met de soberheid en kracht van het bouwwerk.

De herstelling van de vloer der kerk was in 1904 nog niet begonnen. In „Rolduc i. W. e. B." kon Corten niet meer doen, dan het plan tonen, dat Goebbels had ontworpen voor het mozaïek in het hoge priesterkoor. De uitvoering moest met het oog op de kosten aanmerkelijk worden vereenvoudigd en kwam in 1909 tot stand.

Uit de vloer van het kerkschip waren reeds omstreeks 1903 de laatste grafzerken weggenomen, welke de bodem der zijschepen bedekten en versperden; ze werden tegen de wanden van het transept, van de sacristie en de wandelgangen geplaatst. Maar pas in 1909 was het mogelijk om de vloer zelf geheel te vernieuwen. Het ontwerp was door de zorgen van dr. Cuypers in tekening gebracht. Corten zelf had de hoofdgedachten en de voorstellingen der mozaïekfiguren aangegeven. De uitvoering van het werk gaf hem veel voldoening, de laatste, welke hij in zijn leven zou ontvangen. Een beschrijving der voorstellingen trof men onvoltooid aan in zijn nalatenschap.[27]). Aan zijn opvolgers moest hij het overlaten om de restauratie geheel te voltooien; de wederoprichting van de westelijke torenbouw in de vorm, welke

Afb. 26

hij voor oorspronkelijk hield, was naar zijn mening het eerst noodzakelijk.[28])

Het verblijf van directeur Schrijnen [29]), die in September 1909 de opengevallen plaats innam, was te kort van duur om grote plannen te verwezenlijken. Bovendien kon hij — vroeger directeur van het Bisschoppelijk College in Roermond — zich niet gemakkelijk in zijn nieuwe omgeving inleven: de brede ruimten en lange afstanden kwamen hem hinderlijk voor in de stipte vervulling van zijn plicht en de handhaving der orde. Eén verandering dient hier te worden vermeld: in de oostvleugel van 1753 bevonden zich naast de oostelijke hoofdingang aan iedere zijde twee zalen, met resp. twee en drie vensters, en onderling door telkens twee hoge deuren verbonden. Zij bevatten een merkwaardige plafonddecoratie en dienden in het oude klooster als kapittelzaal en sacristie. Vóór 1910 waren in de kleine ruimten de klassen der philosophie en de hoogste klas van het gymnasium gehuisvest: de grote ruimten dienden als studiezalen. Tussen deze zalen werden de scheidingsmuren weggebroken: zo ontstonden twee goed ingerichte studiezalen, onmiddellijk toegankelijk vanaf de speelplaats. Tevens werd de doorgang van het voorportaal naar de kruisgangen aanzienlijk verbreed: er kwamen doelmatige verbeteringen tot stand, maar kenmerkende eigenaardigheden van het XVIIIde-eeuwse bouwwerk gingen verloren. Het voorportaal veranderde nog meer, toen in 1925 de

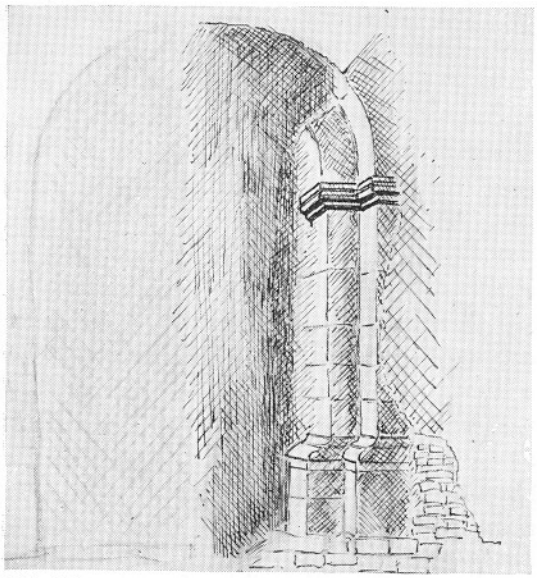

Afb. 27

toegangsdeuren der studiezalen naar het midden van de wanden werden verplaatst en de oude, statige, met hout beklede deuropeningen door lage, vlakgesloten toegangen werden vervangen.

Ook directeur Geurts [30]), die in 1914 Mgr. Schrijnen opvolgde, was niet gelukkiger. De zorgen der oorlogsjaren, de onzekerheid der politieke toekomst daarna, de gevaren welke dreigden door de bewegingen in de bodem tengevolge der mynexploitatie, dat alles vertraagde de grote plannen, welke hij reeds in samenwerking met architect Stuyt had gevormd, om de noordelijke vleugel te herstellen en nieuwe klaslokalen en aula op te trekken.

Een betere tijd brak aan, toen directeur van de Venne [31]) in 1920 het bewind had overgenomen. De financiële omstandigheden waren aanmerkelijk gunstiger: de vergoeding der geleden mijnschade, de ruimere subsidies voor het onderwijs en het steeds groeiend getal leerlingen, dat alles maakte het hem mogelijk om langgewenste verbeteringen tot stand te brengen. Van niet minder betekenis was het, dat de nieuwe directeur door zijn lange ervaringen, eerst als leraar, later als prefect, in staat werd gesteld om de nieuwe behoeften goed te onderkennen en op doelmatige wijze hieraan tegemoet te komen.

In grote lijnen stond het bouwplan hem helder voor de geest. Bij de onderdelen bleef hij tasten en zoeken naar het meest doelmatige en passende, ook nog tijdens de uitvoering. Zijn bedachtzame voortvarendheid ging zonder overijling te werk, zijn bescheidenheid aarzelde niet om verbeterin-

Afb. 28

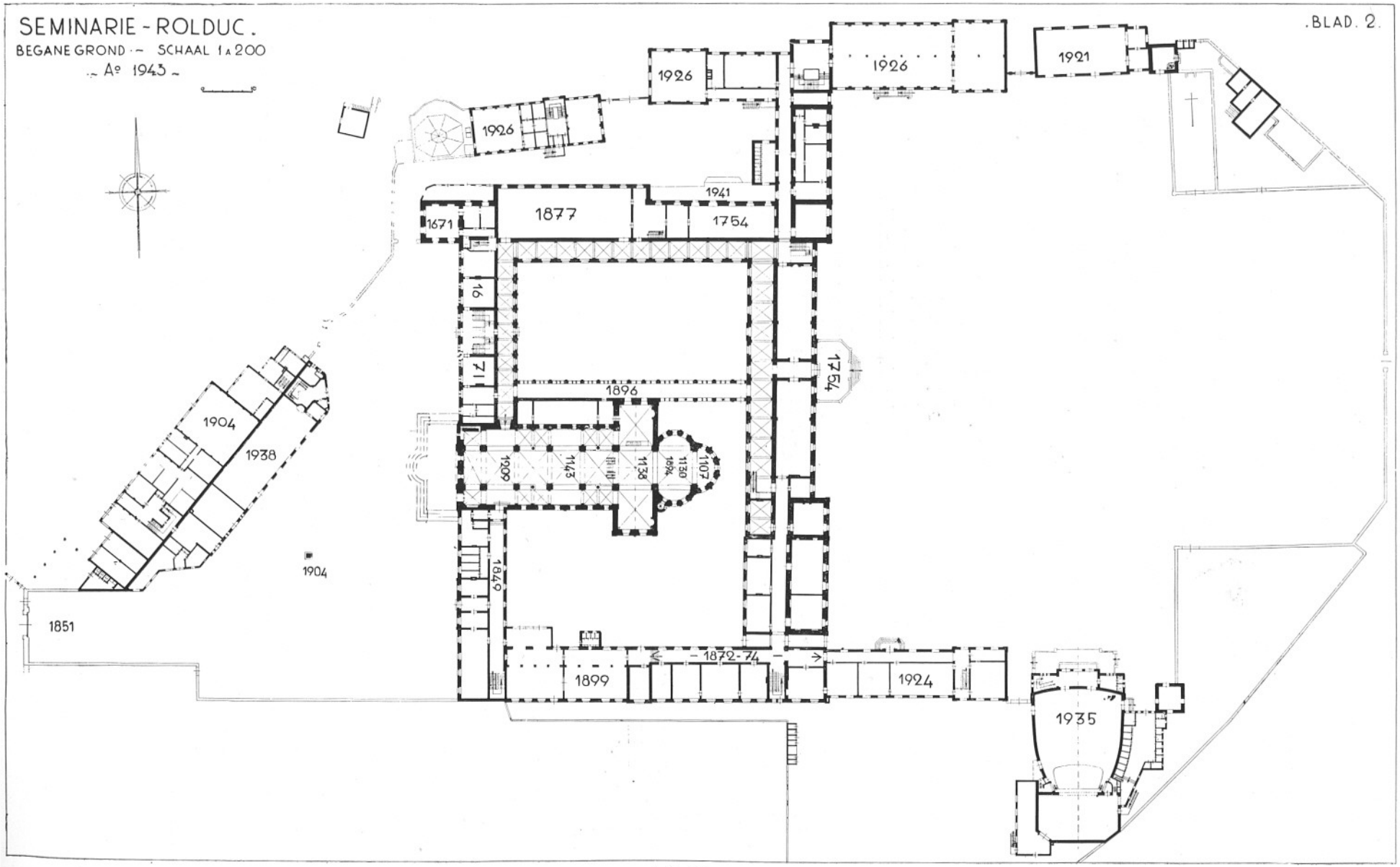
SEMINARIE - ROLDUC.
BEGANE GROND - SCHAAL 1 : 200
- Aº 1943 -
.BLAD. 2.
1926
1926
1926
1921
1941
1877
1754
1671
16
71
1754
1896
1904
1938
1909
1143
1138
1094
1130
1107
1904
1846
1851
1872-74
1899
1924
1935

Afb. 29

gen aan te brengen gedurende en zelfs na uitvoering van het bouwplan. Niettemin was het eindresultaat van die aard, dat zich in de twintig jaren, die volgden, nauwelijks enige behoefte om te wijzigen of te verbouwen heeft doen gevoelen.

Het verloop dezer lange bouwperiode laat zich gemakkelijk overzien.[32]) Een hoogtepunt van bedrijvigheid vormen de jaren 1923-1926: de zuidvleugel wordt verlengd, een tweede noordelijke vleugel, evenwijdig aan de bestaande, nieuw opgericht, zusterhuis en economiegebouwen voltooid. Een tweede hoogtepunt kwam in 1935-1938: de bouw van een nieuwe grote aula ten oosten van de zuidelijke vleugel en de volledige vernieuwing van de oude aula met bijgebouwen op het voorplein (afb. 29, 30, 31).

Tussen deze hoogtepunten in valt de modernisering van de keuken, de vernieuwing van verlichting en verwarming, het oprichten van een nieuwe gymnastiekzaal in 1922, de restauratie van kerk en toren in 1931-1932, de vernieuwing der kapconstructie in het midden van de oostelijke vleugel in 1930, die van de westelijke vleugel ten noorden der kerk in 1937. Deze gehele periode, waarin gedurende vacanties en schooljaar binnen- en buitenshuis alle rust en stilte verdween, begon in de zomer van 1921. Op de eerste dag der zomervacantie, na de feestelijke sluiting van het schooljaar, nam de directeur in eigen persoon de hakbijl ter hand en velde een der bomen, die moesten plaats maken voor de nieuwe gymnastiekzaal. Tot dan toe werden gymnastische oefeningen gehouden in een ruimte op het voorplein naast de oude aula, een lokaal, dat in 1850 was opgericht als lagere school, oefenklas voor de kweekschoolleerlingen. Reeds de ligging maakte dit lokaal ongeschikt voor dergelijke oefeningen en de inrichting zelf was ver van modern. Het nieuwe lokaal werd opgetrokken in de naaste omgeving van sportterrein en speelplaats. Architect Stuyt, die kort te voren de onderhandelingen met de directie der kolenmijn over de schadevergoeding tot een goed einde had gebracht, ontwierp de bouwplannen in monumentale vorm — al te groots en te kostbaar naar de mening van hen, die niet wisten, in welke omgeving deze zaal later zou moeten staan.

Intussen hadden de plannen voor betere les- en woonruimten en nieuwe economiegebouwen vaster vormen aangenomen. Uitstellen was niet langer gemotiveerd. Immers de economiegebouwen dateerden uit de XVIIde en XVIIIde eeuw. De leslokalen waren in alle richtingen door het grote gebouwencomplex verspreid, waren veelal te klein of slecht verlicht en verlucht. De ziekenkamers, voorzover aanwezig, waren weinig hygiënisch. De behoefte aan nieuwe recreatiezalen was wel het meest dringend. De bestaande ruimten waren veel te eng, en moesten tevens als eetzalen gebruikt worden, zoals de studiezalen gewoonlijk ook als leslokalen dienst deden.

Bij het ontwerpen van zulke omvangrijke plannen moesten noodzakelijk veel conflicten tussen tegenstrijdige belangen worden opgelost. Vooreerst deden zich de eisen van het praktisch leven gelden: scheiding van economiegebouwen (vooral de boerderij) en woonruimte, centralisatie van studie- en klaslokalen enerzijds en woonruimte aan de andere kant, en wel zó, dat zowel verkeer als toezicht gemakkelijker zou worden. Verder zocht de architect naar een harmonische groepering van het gehele complex en naar 'n aanpassing van het nieuwe ontwerp aan de bestaande gebouwen. Het was hem niet gemakkelijk om zich bij de opvatting van de directeur aan te sluiten, die van het begin af het standpunt innam, dat de nieuwbouw in de monumentale vormen van de oostgevel zou moeten worden ontworpen. Zo wordt het dan ook begrijpelijk, dat de eerste worp niet onmiddellijk gelukte. Het eerste plan bestond namelijk, met het oog op de gewenste centralisatie, in een verlenging van de zuidelijke vleugel tot voorbij de zuidelijke tuinpoort. Tekenzalen en leslokalen waren niet onder de kap aangebracht, zoals later zou geschie-

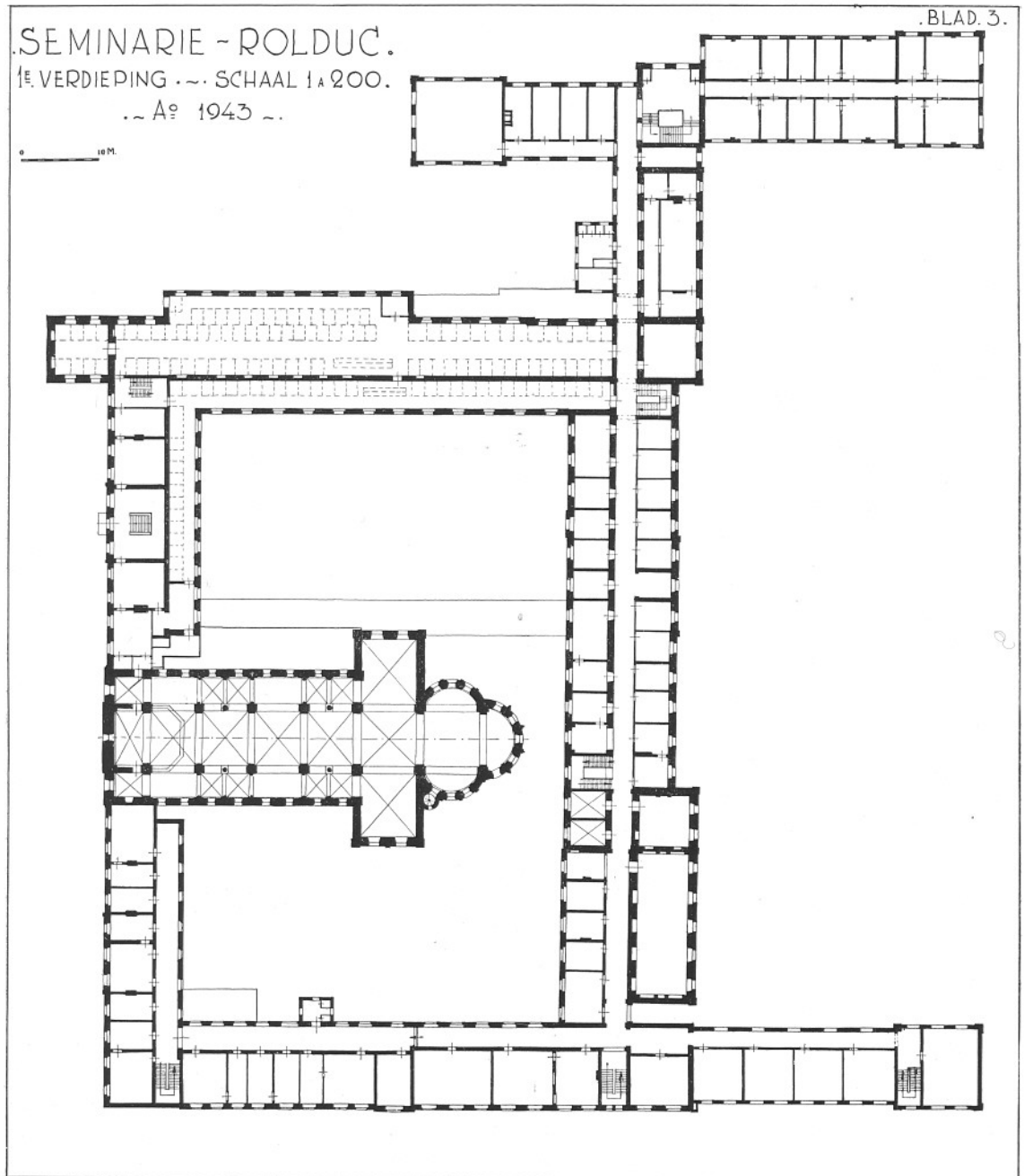
.BLAD. 3.
.SEMINARIE - ROLDUC.
1E. VERDIEPING .~. SCHAAL 1 A 200.
.~ Aº 1943 ~.
0
10 M.

Afb. 30

den. Was het plan uitgevoerd, dan zou eenheid van aanleg en harmonische verhouding in de oostelijke vleugel en zijn omgeving noodzakelijk zijn verbroken. Een beslissing werd niet onmiddellijk genomen: de goedkeuring der regering liet op zich wachten. Toen ze eindelijk kwam, eiste men groter bezuiniging; want het finantiëel gunstige getij was reeds bezig te verlopen. Een nieuw project maakte niet alleen het gebouw korter, de gangen smaller, maar plaatste ook klaslokalen onder de kap en eiste trappen van hout.

Deze omstandigheden maken 't begrijpelijk, dat het eindresultaat niet aan ieders verwachtingen beantwoordde. De architect stond voor een moeilijke, zo niet onmogelijke taak: met de uiterste zuinigheid een schoolgebouw ontwerpen volgens de wettelijke voorschriften met betrekking tot ruimte en verlichting, en dat in de monumentale stijl der XVIIIde eeuw. Zo kwam het ook, dat de verdeling der vensters verre van evenwichtig was; de noordelijke muur ontving te weinig, de zuidelijke te veel vensteropeningen. Het meest hinderlijke was echter de vorm van het dak; de logge massa en harde lijnen contrasteerden al te zeer met de sobere elegantie in de overkapping boven de oostgevel.

Middelerwijl had provisor Rutten, in samenwerking met arch. Tap, reeds in het begin van 1923 plannen gemaakt voor de nieuwe economiegebouwen. Een combinatie van zo uiteenlopende bedrijven in één gebouwencomplex en bijna onder één dak, was zeer moeilijk te verwezenlijken. Er moesten verenigd worden: boerderij met stallingen, slagerij, bakkerij, timmermanswerkplaats, slaapkamers voor het dienstpersoneel en de bij deze bedrijven behorende opslagplaatsen. Lang zocht men naar een geschikt terrein; vooral de boerderij maakte de keuze moeilijk. Ten slotte ging men ertoe over om de helling achter de oude aula aan te vullen en dáár het geheel, in drie verdiepingen, een plaats te geven. Het lag daar gescheiden van de woonruimte en had een eigen toegangsweg van uit de oprijlaan. In 1924, niet in 1904, zoals afb. 29 aangeeft, ongeveer tegelijk met de zuidelijke vleugel aan de speelplaats, werd dit bedrijfsgebouw in gebruik genomen.

De voornaamste uitbreiding kwam tot stand in 1925-1926.

Evenwijdig aan de oude noordelijke vleugel werd op het terrein der vroegere economiegebouwen een nieuwe brede vleugel opgetrokken, in drie verdiepingen met kelder en bewoonde dakruimte.[33]) Deze strekte zich verder naar het oosten uit, voorbij aan het noordeinde van de oude oostelijke vleugel, en begrensde het noordelijk deel der speelplaats, evenwijdig aan de klaslokalen in het zuiden.

Ditmaal was de architect in zijn opzet gelukkiger. De opdracht was ook ruimer en dankbaarder dan vroeger: woonruimte en ziekenkamers, recreatie- en muziekzalen en leslokalen der philosophie moesten hier in dit nieuwe gebouw worden verenigd. De architect stelde het geheel samen uit twee grote evenwichtige delen en bracht beiden door invoeging van een trappenhuistoren als overgang en spilpunt, op een gelukkige wijze in harmonische aansluiting met hun omgeving. Ook de onderdelen werden in de geest van Fabritius' oostgevel ontworpen en in overeenstemming gebracht met het grote geheel. Slechts de steile trappen contrasteren al te zeer met de statige, langzaam stijgende treden der barok in de oude oostvleugel.

Ook bij de bespreking van dit ontwerp deed zich een vraag voor, die de meningen verdeelde. Moest men de oude gevel van Fabritius-Moretti zoveel mogelijk intact laten, zoals Cuypers in 1872 had gedaan bij het ontwerpen van de zuidelijke vleugel, òf was het nodig — zoals de architect oordeelde — dat men het trappenhuis op de noordmuur van het bisschoppelijk kwartier optrok en daar de hoeklisenen en een gedeelte van het oude dak wegnam. De oude Dombaumeister te Aken, arch. Buchkremer, werd in consult geroepen en verklaarde zich voor gesloten aanbouw, maar deed toch een bemiddelings-

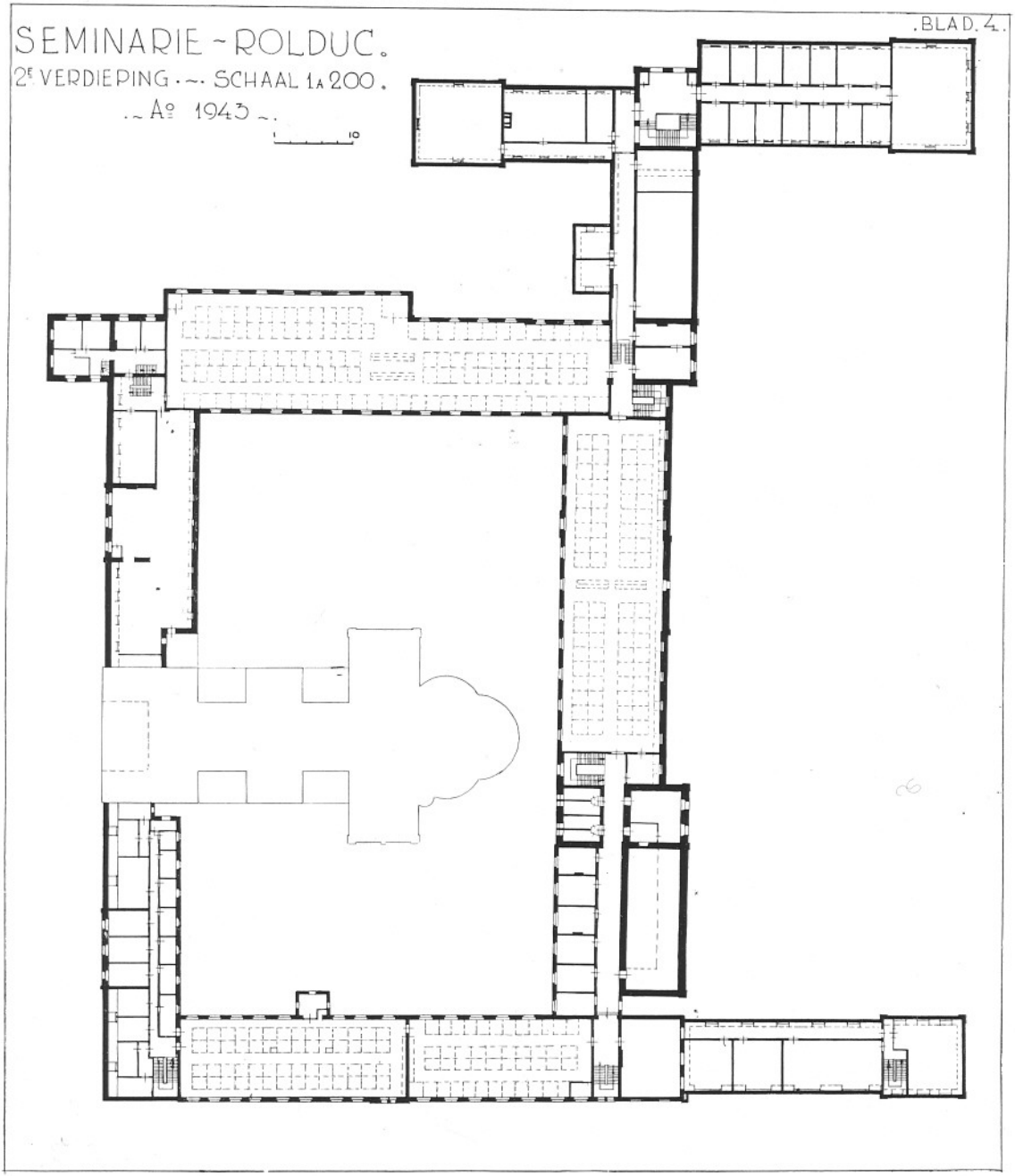
SEMINARIE ~ ROLDUC.
2E VERDIEPING . ~ . SCHAAL 1A 200 .
. ~ A° 1943 ~ .
. BLAD. 4 .
1
10

Afb. 31

voorstel: men mocht de nieuwe noordvleugel enige meters meer naar het noorden verleggen en een smalle tussenbouw als verbindingsschakel inlassen. Deze oplossing bood ook praktische voordelen: de verbinding van speelplaats met „basse cour" kon worden behouden door een toegang in het sousterrain, de trappenhuistoren kreeg een volkomen onafhankelijke en eigen fundering, los van het oude gebouw. Tevens verloor de speelplaats geen terrein en kreeg de nieuwe vleugel op de „basse cour" de zo nodige afstand van de oude evenwijdiglopende noordvleugel.

Tussen deze nieuwe grote gebouwen raakte het oude noordelijke tuinpoortje in het nauw en moest ondanks zijn sierlijke barokvormen ten offer vallen aan de eisen van het verkeer. Het werd vervangen door een nieuwe poort, breder, rijker, solieder — indien imitatie ooit een origineel kan vervangen.

Ook in 1930 moest bij de verbouwing van slaapzaal III aan de oude vorm van de oostvleugel afbreuk worden gedaan, doordat het gebouw aan de westzijde met een verdieping werd verhoogd. Aan de oostzijde werd tevens het oude tympanon boven de hoofdingang, dat tekenen van verval toonde, geheel hersteld. In tegenstelling mèt de statige, voorname, meetkundig bepaalde vormen van de gevel, had de architect hier zijn fantasie vrij spel gegeven in rijke, zwierige en plastische rococo-ornamenten. Deze decoratie ontving nu — geheel nieuw in cement aangebracht — een stijf en nuchter uiterlijk. Het relief werd veel zwakker, de figuren wagen zich nauwelijks meer buiten haar voetstuk, de geledingen verloren veel van haar schaduwwerking, zodat de bekoorlijkheid der oude vormen verdween.

Een zelfde lot onderging hier het „bordes" vóór de hoofdingang: het verrees geheel vernieuwd, in zijn vroegere vormen; zelfs het oude smeedwerk werd volledig vervangen, slechts de sierlijke oude waterbakken konden worden hersteld en behouden.

In 1931 werd eindelijk het laatste plan van directeur Corten weer opgenomen: de restauratie van de westbouw der kerk werd toevertrouwd aan Ir. Jos. Cuypers. Men besloot echter om geen ingrijpende veranderingen aan te brengen, maar zich te beperken tot het herstel der overgeleverde vormen. De houten spits van de toren moest van een nieuwe bekleding worden voorzien, van een nieuw kruis met weerhaan. Men herstelde zwakke plaatsen in het muurwerk, bracht een eenvoudige tracering aan in de galmgaten, overeenkomstig de vorm, die ze oorspronkelijk bezaten. Op advies der Monumentencommissie werden de twee vensters boven de rondboogfries in de westelijke wand, dichtgemetseld bij de verbouwing van 1624, in die toestand gelaten, maar werd er ter verlichting van het oksaal onder de schildboog een kleine, halfrond gesloten opening aangebracht.

Groter waren de veranderingen, welke beide zijstukken van de westbouw ondergingen. De beide toegangsdeuren met hardstenen omlijsting in XVIIIde-eeuwse vormen, aangebracht in 1756 [34]), werden weggenomen; maar de zuidelijke deur werd met 'n gedeelte der vroegere omlijsting opnieuw, maar nu dieper, in het muurwerk geplaatst. Waar zich de noordelijke deur bevonden had, verscheen nu een kleine halfrond-gesloten vensteropening. De bakstenen bovenbouw, vermoedelijk in de XVIIde eeuw boven deze zijstukken opgetrokken, werd verwijderd.

Van ingrijpende aard waren ook de inwendige veranderingen. Dr. Cuypers' wens, dat men het door hem gebouwde jubé „péché de sa jeunesse" zou afbreken [35]), ging in vervulling, maar vermoedelijk niet zó, als hij zich dit had voorgesteld. Immers ook nu weer verlangden de uitvoeringen van het zangkoor en het nieuwe orgel een zeer ruime tribune. In plaats van de oksaalbouw uit steen, verscheen er nu een houten balcon, dat bijna even ver in de kerkruimte vooruitdringt. Terwille van het nieuwe orgel werd verder de eerste verdieping ontdaan van de gewelfconstructie, die er onder Abt von Horpusch

was opgetrokken: een vierkante pijler van baksteen, die rustte op de dwarsboog tussen de torenpijlers aangebracht, en de twee kruisgewelven, welke door genoemde pijler werden gedragen en het midden van de westbouw ter hoogte van het kerkgewelf overdekten. Dit dubbelgewelf werd vervangen door een breed kruisgewelf in ijzergaas. Ook de toegang tot de gewelven van kerk en toren werd veranderd en in oorspronkelijke vorm hersteld. De gehele westbouw werd verder in iedere verdieping met ijzeren trekankers en betonbalken versterkt, de scheuren gedicht en een nieuwe stalen klokkestoel aangebracht. Ook in de gewelven der kerk herstelde men de scheuren en men bracht ijzeren trekankers aan binnen de muren van het transept; ook verbond men de pijlers met ankers in de aanzet der gordelbogen. Enkele uitwijkende stenen dezer bogen werden weer in hun verband gebracht.[36])

Ten slotte werd in 1933 de toegang in de noordwand van het westelijk pseudotransept gewijzigd. Deze ingang, tot dan toe met hout bekleed en, naar het schijnt, in de XVIIde eeuw aangebracht, werd verbreed en van een nieuwe trap en deur voorzien. De zuidelijke toegang, tot dan toe in de zuidelijke wand van de westbouw aanwezig, werd nu aangebracht in de zuidelijke wand van het pseudotransept, waar zich nog de overbouwde resten bevonden van een XIIIde-eeuws kerkportaal.

In 1934-1935 nam de directeur de uitvoering van zijn laatste grote bouwplan ter hand: de oprichting van een nieuwe aula en, daarmee verbonden, de vernieuwing van het voorplein en zijn omgeving. Reeds aan directeur Geurts had iets dergelijks voor de geest gestaan en op aandringen van arch. Stuyt had hij het laagste terras van de tuin ten oosten der grote speelplaats als bouwterrein gekozen. Hij liet zich echter meer leiden door architectonische en aesthetische overwegingen; directeur van de Venne dacht meer aan het praktisch nut, dat toneel en muziek in de opvoeding konden bereiken. Daarbij kwam de overweging, dat deze ruime zaal ook wijder kringen van dienst kon zijn; aan de Sociale Weken van zijn vriend dr. Poels had hij ook vroeger gaarne gastvrijheid verleend en voor dit doel met veel voldoening in 1926 de nieuwe recreatiezaal geopend; met nog meer vreugde toonde hij in 1935 aan de deelnemers de nieuwe aula, die aan alle eisen kon voldoen.

Het bouwterrein was voor deze bestemming als aangewezen. Als tegenhanger van het gymnastieklokaal zou deze zaal naast de zuidelijke vleugel de open ruimte komen vullen tussen schoolgebouw en tuintoren. Toch had de directeur zich oorspronkelijk voorgesteld om bij het voorplein, op de fundamenten der oude aula, een nieuw en ruim toneelgebouw op te richten. Die plaats leek hem meer geschikt voor het verwelkomen zijner hoge gasten; bij ongunstig weer of duisternis was ze gemakkelijk te bereiken, en vooral woog bij hem toen de overweging zwaar, dat de bouwkosten op deze plaats veel geringer zouden zijn. Maar uit de plannen, die hem werden aangeboden, bleek al spoedig, dat dit terrein voor een meer moderne toneelzaal ongeschikt was; de strook was lang en smal en zou met het oog op het toenemend verkeer eerder nog verkleind moeten worden. Ook zou de hoogte van dit gebouw weinig in overeenstemming kunnen gebracht worden met de westelijke gevel van het tegenoverliggende oude abbatiale verblijf. Bovendien zou de breedte van de nieuwbouw verhinderen, dat de westelijke gevel met zijn prachtig sluitstuk, de „watertoren", zich onmiddellijk in zijn volle lengte vanaf de ingang van het plein zou vertonen. Daarom werd dan, na veel aarzeling, het tweede terrein gekozen. De onmiddellijke nabijheid der speelplaats was reeds een voordeel; bovendien lag het vlak bij de zuidelijke toegangspoort van Klein Rolduc en was zo vanaf de openbare weg toegankelijk. De grond, die afhelde naar het zuiden, was daardoor bijzonder geschikt voor theaterbouw en bood tegelijk voldoende gelegenheid om

de bijgebouwen naast de hoofdruimte te groeperen. Enige onzekerheid veroorzaakte de omstandigheid, dat zich juist onder dit terrein, zoals men zeide, de zgn. „Feldbiss" bevond, en hier de beweging in de bodem bij mijnverzakking het gevaarlijkst zou worden. De taak van de bouwmeester was daarom niet gemakkelijk. Allereerst moest hij zorgen voor soliditeit op dit onvaste terrein; verder stelden de acoustiek en de toneeltechniek haar eisen; daarna pas mocht aandacht worden geschonken aan de aesthetische vorm, de groepering der bijgebouwen en de vraag hoe de voorgevel zich zou aanpassen aan de lijnen van de zuidvleugel zonder het oude sierlijke tuintorentje veel afbreuk te doen.

Nu wachtte de vroegere aulazaal en het westelijk voorplein nog een passende vernieuwing. Onverwachts trad er toen een ernstig defect aan het licht in de bovenbouw der abbatiale woning en dwong de directeur voor eigen verblijf te zorgen. De bovenverdieping en het tympanon van het voorgevelrisaliet, die reeds lang bedenkelijk achterover helden, werden opnieuw in het lood gebracht en de dakconstructie met vloer en draagbalken werd over de gehele lengte van de vleugel hersteld. Om praktische redenen werd het dak hoger opgetrokken, het getal der vensters vermeerderd, de dakgoot verbreed: zo maakte het nieuwe exterieur — ofschoon er iets van het verleden verdween — toch een waardiger indruk dan het oude.

Even gelukkig was de architect, toen hij zocht naar een harmonische vorm voor het westelijk plein en zijn omgeving. Terwille van het verkeer moesten de nieuwe zaal en haar bijgebouwen smaller worden opgetrokken en aanleunen tegen de daarachterliggende economiegebouwen. De voornaamste ruimte zou moeten dienen als examen- en vergaderzaal. Hieromheen werden kleinere lokalen zo gegroepeerd, dat het uitzicht op de westelijke abbatiale gevel volkomen vrij bleef. In het noordoosten zou een lage, brede toren als afsluiting dienen en tegelijk beiden, aula en economiegebouwen, verenigen. Het inwendige van deze „gehoorzaal" ontving een decoratie, die het voornaamste der oude versiering, de voorstelling der moderne „artes

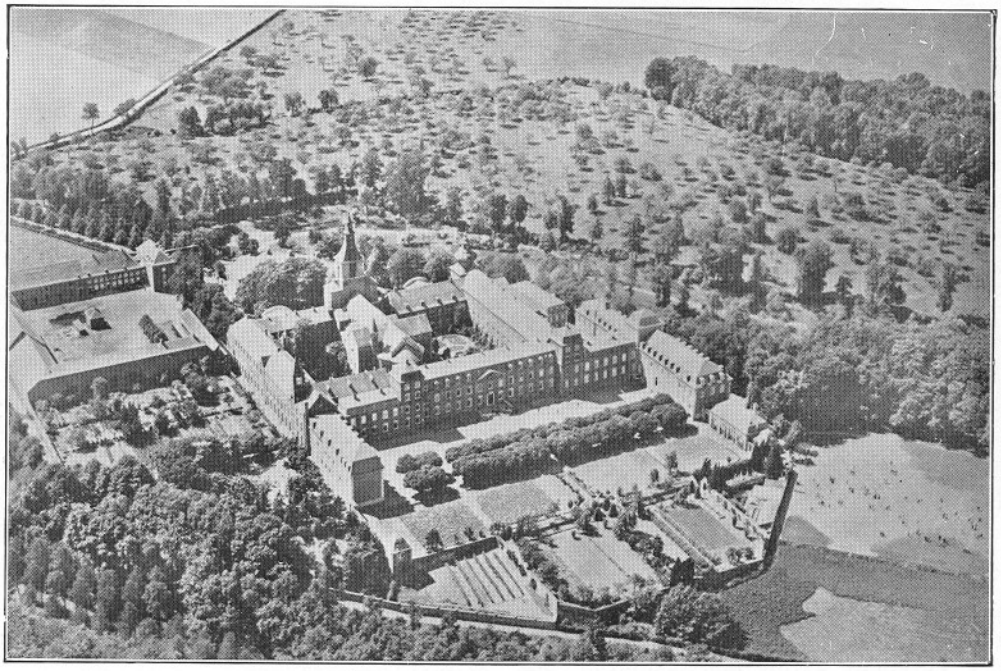

Afb. 32 Foto K. L. M.

liberales" in de blinde vensternissen, in geretoucheerde vorm wist te behouden.

Om de herstelling van het voorplein geheel te kunnen voltooien had dezelfde architect in 1939 nog een ander project ingediend. Het gebouw ten zuiden der kerk, het zuidelijk deel van de westvleugel was in 1849-1850 met zeer beperkte middelen gebouwd. De verzakkingen in de bodem hadden in de laatste jaren onrustbarende schade aangericht, zodat het gehele gebouw vanaf de fundamenten nieuw moest worden opgetrokken. Maar dreigend oorlogsgevaar dwong tot uitstel.

Intussen namen de krachten van de directeur zichtbaar af. Belangstelling en liefde voor Rolduc en zijn toekomst was het enige, dat in hem onverzwakt bleef voortleven, sinds zijn wankele gezondheid hem enige dagen vóór het uitbreken van de vijandelijkheden gedwongen had om zijn ambt neer te leggen. Ofschoon er in de twintig jaren van zijn bestuur méér was gebouwd als in tachtig jaren vóór hem, bleven toch nog enkele zijner plannen onvoltooid. Niet alleen de heropbouw van het „Institut", dat in de herfst van 1942 door de allernoodzakelijkste herstellingen weer voor het ogenblik bewoonbaar werd gemaakt, maar ook de heropening van de oude bibliotheekzaal in haar oorspronkelijke vorm, de inrichting van een klein museumlokaal, dat alle fragmenten uit Rolduc's verleden veilig zou bewaren, de restauratie der kruisgangen — de gedachte aan dit alles hield hem nog bezig, toen hij heenging. De uitvoering dezer plannen moest wijken voor de noden van het ogenblik.

Toch was het aan zijn opvolger, directeur van der Mühlen, nog mogelijk om een nieuwe congregatiekapel te doen inrichten, een moderne brandweerinstallatie te laten aanleggen (die binnen zes jaar tweemaal een zeer gevaarlijke brand kon bedwingen) en aan het oude abbatiale gastenkwartier in de hoektoren een nieuwe bestemming en waardiger vorm te geven. Hier in deze beide zalen, was in 1922 de sierlijke oude plafonddecoratie ten dele ingestort en voor de rest verwijderd. Nu werden daar — als een herinnering aan Abt van der Steghe, die in 1671 het abbatiale huis had gebouwd — beide nog overgebleven schoorsteenmantels hersteld (afb. 28). Ook gelukte het nog, dank zij de goede zorgen van provisor Brouwers, om in de zuid-oostelijke hoek der basse-cour" in de nabijheid der keuken een nieuwe bakkerij in te richten.

De viering van het eerste eeuwfeest van het nieuwe Rolduc als seminarie van het bisdom Roermond, op 1 Mei 1943, bood ons gelegenheid om deze periode van groei en ontwikkeling na te gaan in de bouwgeschiedenis zelf der inrichting. Er was in de lange historie der abdij geen tijd, waarin haar gebouwen (afb. 29, 30, 31, 32, 33) zo welsprekend getuigden van de grote omvang, die haar geestelijke arbeid bereikt had. Deze periode viel samen met een ruim honderdjarig tijdperk van vrede en toenemende welvaart in het nieuwe koninkrijk der Nederlanden.

Een andere tijd brak aan, maar kwam niet onverwacht: het was reeds lang te voren de stille wens van de laatste directeur in die tijd van vrede, om Rolduc niet alleen in geestelijk, maar ook in stoffelijk opzicht te mogen voorbereiden op de bittere dagen, die hij zag naderen, een tijd waarin de zorgen van iedere dag zoveel hogere aspiraties zouden neerdrukken.

Moge „Gottes Segen ueber diesem Hause" aan zijn arbeid en die zijner opvolgers vruchtbaarheid verlenen te midden van een nieuw geslacht en het werk van drie generaties voor een vernietiging beschermen, die ons het „unum necessarium" wel zeer hard en dwingend in herinnering zou brengen!

Dr. P. S. EVERTS.

Rolduc, 23 Aug. 1943.

---

[1]) Hierover handelen uitvoerig: Abt N. Heyendal, Notitia status..... monasterii Rodensis, 1731, (Hs. 10, Rolduc's Archief) en Abt Chaineux, Compte rendu ..... (Verslag over de economische toestand der abdij aan Jozef II; omstreeks

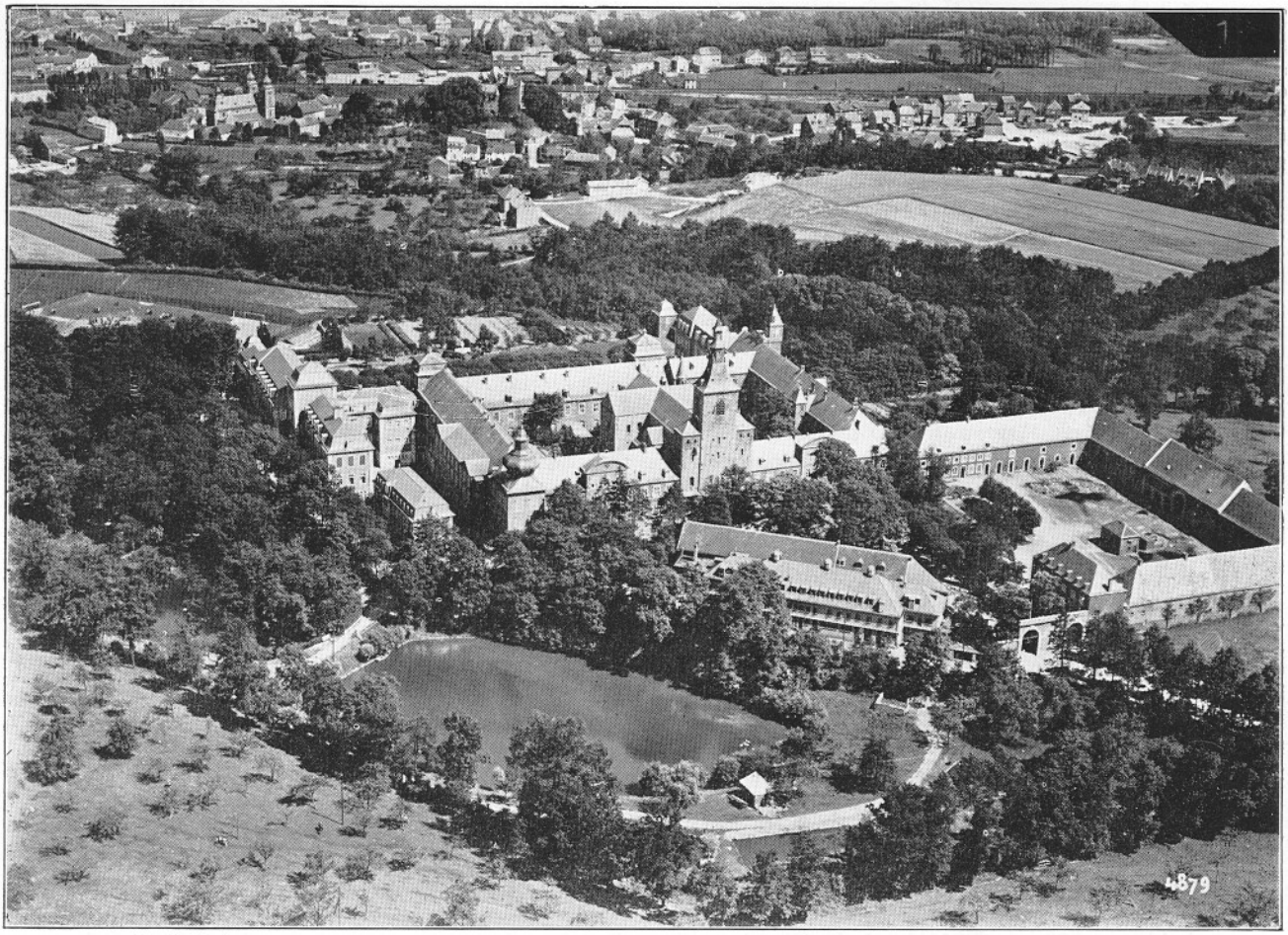

Afb. 33 Foto K. L. M.

1790. Hs. 21. Rold. Arch.). Een overzicht van de wijnbouw geeft dr. W. Gierlichs in Rold. Jaarb. 1935, p. 114 ev. Voor de politieke betekenis en invloed der abten van Rolduc, zie Abt N. Heyendal. Notitia de rebus statuum (Rold. Arch. Hs. n. 11).

[2]) Vgl. dr. W. Gierlichs, Rold. Jaarb. 1937, p. 103 ev.

[3]) Zoals Abt Chaineux in zijn bovengenoemd Verslag uitvoerig aantoont.

[4]) Voor het laatste kwartaal van de XVIIIde eeuw vermelden de archiefstukken geen nieuwbouw of herstelwerk van enige betekenis, maar de vensteromlijstingen der kerk moeten destijds zijn hersteld: één hiervan, aan de zuidzijde, draagt het jaartal 1789.

[5]) Een uitvoerig verslag van het bedrijf over de jaren 1757—1782 vindt men in het Liber Computuum, Rold. Archief Hs. n. 34. Voor de jaren 1780-1790, toen het bedrijf voor het eerst ruime baten leverde, geeft Abt Chaineux in het gen. Compte rendu (Rold. Arch. Hs. 21) meer bijzonderheden. Er was een batig saldo van pl.m. 24.000 Luikse guldens bij een bruto inkomen van ongeveer 600.000 gulden. Het bedrijf telde 400 arbeidskrachten. De andere inkomsten in contanten der abdij waren ongeveer 20.000 Luikse guldens, de uitgaven 27.000 Luikse guldens. Natuurlijk dekten de naturalia van het agrarisch bedrijf dit tekort.

— Hoe deze „evacuatie" verliep, blijkt uit enige aantekeningen in margine, welke ons de toenmalige professor der theologie en Schriftuur in zijn dictaten heeft nagelaten. Tegen het einde van September 1794, toen de Franse troepen de streken der Nedermaas binnenvielen vluchtte het gehele klooster overhaast naar Welda, een dorp bij Warburg, gelegen aan de zuid-oostelijke grens van Westfalen. Men zette daar de cursus voort

tot in de zomer van 1795, keerde voor en na terug en begon opnieuw het kloosterleven na het Paasfeest van 1796.

In het ms. Theol. n. 7, Arch. Rold., (zonder paginering) op het einde der eerste helft leest men in margine naast de woorden van de text „defendebant 22 Septembris 1794 R.D. Muller... etc." de woorden: „sed aliter disposuit Deus... „nam 20 Sept. sabbatho fugi cum discipulis a „facie Galli devastantis et 3a octobris adveni in „locum exilii, Welda dictum, 60 leucis dissita „a Roda, itinere pedum, ibique moratus cum Rev. „Dom. abbate ceterisque confratribus" en op de volgende pagina: „Hucusque adhuc exsistens „Roda et 1796 post festa paschalia continuavi „ubi desieram..."

In het ms. Theol. n. 8, Arch. Rold. op een ingelegd vel leest men: „19 septembris cum per-„venissem usque ad capitis 13tii versum 51um; „excusso pulvere pedum in eos venerunt Iconium" abrupta est SS. Scripturae interpretatio usque „ad mensem decembris quando ipsemet Rev. „Dom. abbas incepit explicationem epistolae B. „Apostoli Pauli ad Romanos et deinceps reliqui „dd. confratres de die in diem successive „perrexerunt interjecta subinde alicujus psalmi „explicatione... 1795. ineunte julio redux ab „exilio hospitium praestitit R.D. Lutzerath pastor „Kirchrodiensis et resumpta sae Scripturae et „theologiae lectione solitaria continuavi..."

„1796. ...et 24a martii in cena Domini ingressus „sum domum matris meae, abbatiam Rodam, pro-„fessionis meae locum... et peractis festis pas-„calibus resumens solitudinem en excercitia solita „dante Deo... 5a aprilis redaperta est schola „scripturistica et denuo incohavi explicationem „libri actuum apostolorum."

6) Een uitbreidingsplan van 1835, bestemd voor de normaalschool en in vorm en ligging niet ongelijk aan de nieuwbouw van 1872-1874, bleef onuitgevoerd (Rold. Arch. Tekeningenportefeuille).

7) Vgl. Rold. Jaarb. 1928, p. 1 ev.; 1930, p. 74; 1939, p. 57.

8) Vgl. Rold. Jaarb. 1928, p. 1 ev.

9) Men vergelijke zijn brief aan E. H. L. van Roosmalen te Gemert, uit 1842 (Rold. Arch. Brieven Peters). Ook in andere geschriften laat hij zich in die zin uit over zijn nieuwe school. Een weerklank hiervan vindt men in het artikel van F. Bock over Rolduc's kerk in het Organ f. christ. Kunst, 1859.

10) Vgl. Rold. Jaarb. 1935, p. 77 ev.

11) Voor Cuypers' werk in Rolduc zie Rold. Jb. 1927, p. 88 ev. Ten onrechte wordt aldaar p. 90, n. 1, een text van Cuypers uit de Revue de l'Art Chrétien in verband gebracht met de crypte: deze heeft betrekking op Doornik. — Voor het oksaal zie ook Rold. Jaarb. 1931, p. 64 ev.

12) Telkens weer wordt de vraag gesteld, welke veranderingen de restauratie van Cuypers eigenlijk gebracht heeft in de oorspronkelijke toestand van kerk en crypte. Tot nu toe werd hierop geen volkomen bevredigend en eensluidend antwoord gegeven en vermoedelijk zal het ook in de toekomst niet volledig kunnen gegeven worden. Wellicht kunnen de volgende opmerkingen iets bijdragen om misverstand over deze herstellingen en ook over de methode van de hersteller zelf op te heffen. Soms maken naïeve bezoekers, die wel iets over de critiek op dr. Cuypers en zijn methode van herstellen hebben vernomen, de opmerking, dat de eerbiedwaardigheid van dit kerkgebouw toch wel wat overdreven wordt voorgesteld, aangezien het immers pas in de XIXde eeuw door Cuypers werd herbouwd. Zelfs meerbevoegden stellen soms wantrouwend de vraag, hoe het komt dat alles zo nieuw lijkt. Ook dr. Diepen vond het kort geleden nog nodig om te bewijzen, dat het triconchenkoor der bovenkerk geen vinding was van Cuypers zelf (Die romanische Bauornamentik in Klosterrath, p. 23).

Wil men zich een objectief oordeel vormen over hetgeen er geschied is, dan zal men zich vooreerst op de hoogte moeten stellen van de toestand, die voor de herstelling d.i. voor 1853 aanwezig was. De Annales Rodenses (ed. Pothast, M. G. H. XVI) en hun Continuatio door Abt Heyendal (ed. Lavalye in Ernst, Hist. d. Limbourg VII, en het hs. zelf in Rold. Arch. hs. n. 8), het cartularium (Prov. arch. Maastricht, uitg. door Franquinet in Oork. Kloosterrade), de niet onbelangrijke fragmenten van diaria uit de XVIIde (Rold. Arch.) en XVIIIde (Arch. Dusseldorf), en enige bouwcontracten uit die eeuwen geven belangrijke maar niet altijd duidelijke aanwijzingen over toestand en lotgevallen dier kerk. Verder moeten bijzonder worden gehoord de getuigen uit de XIXde eeuw van vóór de restauratie: Arnaud Schaepkens, die in 1853 Rolduc bezocht en in zijn boek Art et Archeologie, Maastricht, over de toestand der kerk spreekt; Alex. Schaepkens, die in 1852 zijn tekeningen uitgaf (Rolduc et ses environs," Maastricht et Bruxelles); de mémoires van B. A. Pothast, leraar van Rolduc in 1845-1898 (Rold. Arch.); de herinneringen van Cuypers zelf, samengevat in de Revue de l'Art chrétien, 1892, en zijn mededelingen aan dir. Corten, vermeld in Rolduc

i.W.e.B. 1904. Of H. Otte, Geschichte d. rom. Baukunst i. Deutschland, 1874, ook onder dezen moet gerekend worden, schijnt twijfelachtig te zijn. Na het eerste optreden van Cuypers bezocht dr. F. Bock de kerk en gaf een verslag van zijn bevindingen in het Organ d. chistl. Kunst, 1859. Reeds in 1855 had J. A. Alberdingk Thym in de Dietsche Warande (I, 575 ev.) over de herstellingen der crypte geschreven. Ir. L. Keuller, oudleraar van Rolduc, die zich bij de latere restauraties verdienstelijk maakte en de gehele kerk onderzocht, heeft in zijn studies over het gebouw (ms. in Rold. Arch.) herhaaldelijk het werk van Cuypers besproken, met gebruikmaking van hetgeen ooggetuigen (o.a. Prof. G. Slits, die, na zijn archeologische studies in Münster in Rolduc teruggekeerd, de herstellingen van 1855 nog bijwoonde) hem hadden meegedeeld. Ook gaf hij hiervan een samenvatting in de „Voorlopige Lijst van Monumenten van Limburg, 1926." Tekeningen en foto's zijn overgebleven van de verbouwing na 1891. Als laatste heeft dr. H. A. Diepen in zijn bovengenoemd boek (titel en datum variëren; „Romanische Bauornamentik" en „Bauplastik"; 1926 en 1930 en 1931) de herstellingen besproken.

Van de andere kant is het niet minder noodzakelijk om het nog aanwezige bouwwerk, zijn onderdelen en funderingen te onderzoeken om daaruit niet alleen te leren, wát er werd vervangen, maar ook hoe, d.i. met welke nauwkeurigheid dit geschiedde, en verder wat er opnieuw bewerkt werd en hoe men daarbij te werk ging.

Vooreerst zal men in het oog houden, dat de gehele kerk en crypte in 1690 (Z. Annalen van Heyendal) met witkalk werd bestreken. Deze kalklaag werd bij de restauraties der vijftiger jaren verwijderd, eerst in de crypte, daarna in de kerk, behalve in de westbouw. De verwijdering dezer kalklaag schijnt ook de manier van herstellen te hebben beïnvloed: de zes westelijke zuilen der crypte, welke het eerst werden behandeld, zijn (behalve enige kapitelen) glad geschuurd, zodat alle groeven en sporen van oude bewerkingen verdwenen. Ook enige basementen en kapitelen van zuilen en muurzuilen der kerk en daarbij het lijstwerk en de vlakken der pijlers zijn sterk afgeschuurd en overwerkt: zo b.v. de zuidwestelijke, gebeeldhouwde basementen der muurzuilen en de vier basementen der zuilen (indien oud). Nu is het echter opvallend, dat men op een gegeven ogenblik (wanneer dan ook) met deze methode is opgehouden: een duidelijke aanwijzing hiervoor bevat het westelijke basement in de noordelijke zijabsis der crypte, dat aan de ene zijde glad is geschuurd, maar aan de andere zijn oorspronkelijke, ruwe oppervlakte met meer kalksporen heeft behouden.

Verder moet men letten op de soort van steen, welke is aangewend. Zo onderscheidt men in de gekleurde impostlijsten in de triconchen der crypte een dubbele steensoort: in de terugwijkende hoeken een profiel in zandsteen, in de vooruitspringende delen een zelfde profiel, maar van zachte kalksteen, dezelfde stof, waaruit ook de nieuwe balustrade van het zangkoor in de kerk is gemaakt en waarmee zelfs een kapiteel in de noordabsis der crypte is hersteld.

Ten slotte: het kan nuttig zijn, dat men om de nauwkeurigheid, waarmee er bij de vervanging van oude stukken werd gewerkt, te leren kennen, volkomen intacte oude stukken vergelijkt met daarmee corresponderende nieuwe vormen, b.v. de oude consoles met de nieuwe, die onder de bogenfries in de voorgevel van de westbouw werden geplaatst, of de basementen der driekwartzuilen in de zuidelijke transeptarm (in het zuidoosten oud, in het zuidwesten nieuw) of ook de verschillende delen der basementlijst in de zuidelijke buitenwand der kerk.

Welke zijn nu de onderdelen, over wier restauratie verschil van mening bestaat?

1. De triconchenbouw. In de *crypte* was de noordelijke zijabsis vóór de restauratie nog geheél, de zuidelijke voor de helft aanwezig. In de kerk waren tegen de oostwand van het transept de impostlijst en aanzet der gordelbogen, welke beide absiden naar het hoofdschip openden, nog aanwezig (Rold. Jaarb. 1927, p. 88 ev.; Dr. A. A. Diepen, o.c. p. 126-127; ook de Annales Rod. a. 1130, bevestigen de triconchenvorm van deze bovenbouw. Vgl. Rold. Jaarb. 1932, p. 144). Daarom is het niet langer redelijk om (zoals b.v. door F. Vermeulen, Hb. t.d. Geschied. d. Ned. Bouwkunst. I, p. 289, geschiedt) in twijfel te trekken, dat het nieuwgebouwde koor in grote lijnen aan de oude vormen beantwoordt.

2. Constructieve delen der crypte. In de oostelijke helft der crypte zijn de zuilenschachten, basementen en kapitelen met hun dekplaten zo gereinigd, dat zij alle nog sporen van witkalk vertonen. Sommige plaatsen zijn bijgewerkt met cementkalk; dekplaten en basementen dragen nog de sporen van oude steenbewerking, behalve de westelijke dekplaat in de zuidelijke absis. Muurpijlers zijn gedeeltelijk of geheel vernieuwd, de impostlijsten bijna alle in hun vooruitspringende delen. De dagkanten der vensters zijn alle nieuw, behalve wellicht in de noordelijke absis.

In de westelijke helft der crypte is de toestand niet zo duidelijk. De kapitelen der twee middel-

ste zuilen en alle kapitelen der muurpijlers (behalve dat van de zuidwesthoek) vertonen duidelijk witkalksporen; ditzelfde neemt men waar bij enkele schachten. De overige delen, vooral basementen en dekplaten, zijn vermoedelijk zeer grondig afgeschuurd en lijken uiterlijk volkomen nieuw, maar men heeft daarom (gezien de in de eerste jaren der restauratie aangewende methode) nog niet het recht, ze voor herstelwerk aan te zien. De omlijstingen van deuren en vensters zijn wel alle vernieuwd, en ook de bekleding der buitenwanden dezer westelijke helft met haar sierlijke bogenfries. Hierover deelt L. Keuller in zijn Studies mede, dat hem door prof. Slits uitdrukkelijk werd verklaard, dat deze nieuwe vormen van ornamentatie geheel beantwoordden aan de fragmenten, die bij de restauratie in deze wanden werden ontdekt.

3. De toegangen der crypte. De toestand vóór de restauratie wordt door Cuypers (Rolduc i.W.e.B. p. 16) en Alex. Schaepkens (Rolduc, p. 2c.) verschillend beschreven. Schaepkens spreekt van twee nog aanwezige zijingangen, Cuypers slechts van één, de zuidelijke, die pas later toegevoegd zou zijn, terwijl de oude noordelijke zou zijn dichtgemaakt. Cuypers spreekt van wanden, die geheel zijn verborgen onder pleisterwerk. Schaepkens beschrijft de ornamentatie van beide ingangen, zonder enige opmerking.

4. De kerk.

a. de vorm der basement- en impostprofielen in de pijlers van het middenschip. Diepen (o.c. p. 125) meent, dat beiden niet eigenlijk geprofileerd, maar slechts vlak afgeschuind waren, voordat Cuypers deze door het thans aanwezige profiel zou hebben vervangen. Hij haalt als bewijs aan het getuigenis van H. Otte, Geschichte d. Rom. Baukunst i. Deutschland, 1874, p. 328, die deze kerk vóór haar herstelling zou hebben bezocht. Hiertegenover staat, dat het moeilijk is aan te nemen, dat vlak afgeschuinde basementlijsten zouden zijn aangewend naast de (door Diepen zelf voor oorspronkelijk gehouden) attischgeprofileerde basen onder de halfzuilen, die in de zijschepen tegen deze pijlers aanleunen. Bovendien vertonen de tekeningen van Schaepkens profileringen, geen afschuiningen aan de imposten van het middenschip, en de westbouw heeft dezelfde profielen nog onder de kalklaag bewaard tot aan de restauratie van 1932. Wellicht is er bij Otte misverstand ontstaan, doordat hij teveel vertrouwen schonk aan de schematische en in onderdelen niet betrouwbare tekening der lengtedoorsnee van Bock (Org. f. Chr. K. l. c.), welke Otte in zijn Rom. Baukunst reproduceert zonder vermelding van oorsprong. Hier komen inderdaad bij alle pijlers (ook bij die van de westbouw) afgeschuinde impostlijsten voor.

b. zuilen en kapitelen. Cuypers schrijft in de Revue de l'art chrétien, 1892 p. 21: „Trois fûts de colonnes intermédiaires ont dû être remplaçés," maar in Rolduc i.W.e.B., 1904, p. 30: „..... dat de ronde zuil, die de twee eerste bogen van het dubbeltravee ten zuidwesten van het kruis draagt, geheel en al, terwijl de noordoostelijke althans gedeeltelijk vernieuwd moest worden." Bedoeld zijn hier de beide oostelijke zuilen voor de opgang naar het koor: de uitdrukking „noordoostelijk" is niet duidelijk en veronderstelt een verandering van standpunt. Blijkbaar is bedoeld „noordwestelijk" van de kruising. Met „ronde zuil" wordt blijkens de context op p. 31 enkel de schacht der zuil bedoeld. Nu is echter deze noordwestelijk bij de kruising gelegen zuilenschacht ook nu nog een monolieth en derhalve niet gedeeltelijk vernieuwd; daarentegen bestaan de beide westelijk in de kerk geplaatste zuilenschachten ieder uit twee stukken. Maar over dezelfde zaak schrijft hij op p. 31: „Daarna werden twee colommen onder handen genomen, waarvan de één, een monolieth, verwijderd en door een nieuwe vervangen werd..... het kapiteel dezer kolom..... dat in goede staat was, werd vastgelegd; en daarna werd op *dezelfde wijze* een tweede colom geplaatst en een derde met een nieuw kapiteel bekroond ..... Deze tweede „op dezelfde wijze" vernieuwde colom kan geen andere zijn, dan die welke vroeger als de „noordoostelijke" (d.i. „noordwestelijk bij de viering staande") werd aangeduid: immers beide andere zuilen (de meest westelijk geplaatste) bestaan uit twee stukken. Uit een vergelijking der drie verklaringen zal men moeten besluiten, dat de twee schachten bij de viering zijn hersteld en vervangen en verder één der beide westelijke bij de kerkingangen staande schachten ten dele is hersteld. Vermoedelijk is hier de noordwestelijk geplaatste schacht bedoeld: immers de andere vertoont nu nog onregelmatig herstelde voeg- en breuksporen.

Het kapiteel, dat Cuypers boven een derde zuil, d.i. een der westelijke zuilen, hersteld heeft, schijnt wel hetzelfde te zijn als datgene, waarover ook Diepen spreekt p. 27. Deze vermeldt hier, dat Arn. Schaepkens in zijn boek Art et Archéologie verklaart, hoe hij in 1853 bij zijn bezoek aan Rolduc een zuilenkapiteel met een onbewerkt vlak heeft aangetroffen. Het is niet duidelijk, welk der beide westelijke kapitelen hier vernieuwd werd.

De basementen der vier genoemde zuilen hebben een oppervlak, dat geheel nieuw lijkt. Misschien

mag men uit het feit, dat ze door Cuypers niet worden genoemd, afleiden dat ze slechts overwerkt zijn. Niettemin is het wel zeer opvallend, dat de basisplinten der twee bij de viering staande zuilen ver van gaaf zijn en duidelijk sporen van herstellingen tonen — in tegenstelling met de daarop rustende delen.

c. basementen, schachten en kapitelen in de zijschepen.

Hierover spreekt Cuypers niet; Diepen houdt ze voor origineel of althans voor een zorgvuldige navolging van de oorspronkelijke vormen. Beschildering of overwerking bemoeilijken het onderzoek. Toch blijkt uit witkalksporen of gedeeltelijk herstel, uit onregelmatigheid van vorm of eigenaardigheid van bewerking, dat alle halfschachten en alle basementen oud zijn; alleen het basement, dat het meest noordwestelijk is gelegen, naast de noordelijke ingang der kerk, is moeilijk te beoordelen.

De herkomst der kapitelen kan men tengevolge van de zorgvuldige reiniging en de bewerking, die ze wellicht daarna ondergingen. alsmede de verflaag, die haar voor een groot deel bedekt, moeilijk vaststellen. Wel is de kans van beschadiging op deze hoogte gering, maar toch kunnen de brandstichting in de zestiende en de aardbevingen der zeventiende eeuw dergelijke stukken hebben gebroken.

d. basementen, schachten en kapitelen der driekwartzuilen in het dwarsschip. Basementen en schachten zijn tot zekere hoogte vroeger, bij de aanleg van de kloostergang door het noordelijk transept en de grafkelder in de zuidelijke arm, verwijderd en later bij de restauratie vernieuwd, behalve de stukken in de zuidoostelijke hoek. De bovenste helft der schachten met haar kapitelen is echter in alle hoeken in haar oude vormen aanwezig.

e. de vensteropeningen in de noordelijke en zuidelijke wand van het dwarsschip. Diepen (o.c. p. 25) meent, dat men in 1896 de noordelijke wand gerestaureerd heeft naar het voorbeeld van de zuidelijke, die nog haar oorspronkelijke vorm zou hebben bewaard. Het omgekeerde is echter gebeurd: de noordelijke wand werd in 1896 het eerst van een rondvenster en twee boogvensters voorzien, vermoedelijk op aandringen van directeur Corten, aangezien het oorspronkelijk plan van Cuypers in de Revue de l'Art Chrétien en later nog in de blauwdrukken voor de restauratie twee of resp. vier boogvensters bevatte. De zuidelijke wand had in die tijd nog haar oorspronkelijke vorm, d.i. twee boogvensters in de schildboog zoals oudere foto's en de tekeningen bij Bock (z.b.) bewijzen. In laatst genoemde tekening treft men ook nog een klein halfrond-gesloten venster aan, op de hoogte van de vensters der zijschepen. Bij de restauratie werden deze vensters verwijderd en, in navolging van de dispositie in de noordelijke wand, een rondvenster en twee boogvensters aangebracht.

f. Over de restauratie der buitenwanden bestaat minder onzekerheid. Het is echter niet algemeen bekend, dat Cuypers, behalve de tympanen der transeptarmen en pseudotranseptarmen, ook de „kroonlijst" onder de dakgoot heeft aangebracht volgens eigen vinding, en de oude vorm, voorzover nog aanwezig, heeft verwijderd. Volgens mededeling van dr. W. Goossens, later rijksarchivaris in Maastricht, maar destijds leraar in Rolduc, was de noordmuur van het middenschip bekroond door een lijst, welke werd gedragen door zware vierhoekige consoles met halfrondafgewerkte koppen, gelijkend op die, welke thans onder de daklijst van het nieuwe koor zijn aangebracht. Deze kwamen bij de restauratie van 1896 te voorschijn in de twee meest westelijke traveën. In de andere gedeelten van het gebouw waren ze niet meer aanwezig, aangezien de muren van het hoofdschip in de XVIIde eeuw, bij de restauratie na de herhaalde brandstichtingen, tot ongeveer een meter onder de dakgoot moesten worden vernieuwd.

g. het traptorentje tussen transept en koor. Hiervan geeft de uiteenzetting over de restauratie van 1892-1894 nadere verklaring (z.n. 24).

[13]) Vgl. Rold. i W. B. p. 172 ev. en Rold. Jaarb. 1924, p. 74 ev.

[14]) Vgl. Rold. i.W.e.B. p. 176 ev.; Rold. Jaarb. 1927, p. 62 ev.

[15]) Vgl. Rold. Jaarb. 1935, p. 77 ev.

[16]) Vgl. Rold. i.W.e.B. p. 31.

[17]) Vgl. Rold. Jaarb. 1934, p. 60 ev.

[18]) Vgl. Rold. i.W.e.B. p. 35.

[19]) In de nieuwe verbindingsgang werden, dank zij de zorgen van Ir. L. Keuller, de oude romaanse kapitelen in 1876 bij het opgraven der funderingen in de noordelijke vleugel van Abt Dammerscheidt gevonden, weer aangebracht. Zo bleven deze behouden, terwijl andere stukken, die geen plaats kregen, tegelijk met later gevonden bouwfragmenten nog onlangs spoorloos zijn verdwenen.

[20]) Vgl. Rold. i.W.e.B. p. 28 en 117-118.

[21]) Annales v. Heyendal, s.a.

[22]) De buitenbekleding in zandsteen werd (behalve in de noordwesthoek) geheel door nieuw materiaal vervangen. Dit geschiedde op zulke

manier, dat men de nieuwe lisenen in de noordoosthoek zonder basementlijst onmiddellijk op de funderingen liet steunen. Zo werden bij het afloden pl.m. 20 cm gewonnen. Maar aangezien de noordwesthoek zijn oude stand behield, ontving het muurvlak een windscheve vorm.

[23]) De daar gevonden stukken gingen later verloren. Dr. Goossens, die ze gezien heeft, verklaarde, dat zij de vorm hadden van de consoles der tegenwoordige daklijst boven de koorwanden.

[24]) Dr. Diepen (o.c. p. 25) geeft van de daar gevonden trapresten een andere verklaring. In de Annales Rodenses a. 1130 wordt verhaald, hoe zich destijds een matrone uit Roermond als „reclusa" liet inmetselen binnen de muur van het koor in een kleine ruimte, van waaruit zij de H. Diensten kon volgen. Sporen van een trap, welke toegang gaf tot dat vertrek, heeft men naar het schijnt, voor resten van een traptoren gehouden.

[25]) Afb. 22 toont, hoe Cuypers zich de herstelling van deze wand oorspronkelijk heeft gedacht.

[26]) Dr. Goossens gaf als zijn vermoeden te kennen, dat hier vroeger een biechtnis zou zijn geweest. Voor enige jaren werd in deze muur aan de binnenzijde het pleisterwerk weggenomen, maar het metselverband toonde hier geen enkele onregelmatigheid. Wel bevindt zich aan de buitenzijde tegen de fundering van de kerkmuur, in de hoek tussen schip en transept, een afzonderlijk funderingsblok in dezelfde breuksteen en metselspecie (maar veel minder diep) als de kerkfundering; het blok heeft ongeveer een omvang van driekwart kubiekmeter.

[27]) Vgl. Rold. Jaarb. 1927, p. 101.

[28]) Hoe Cuypers en Corten oorspronkelijk wilden herstellen en hoe ze hun plannen later veranderden, toont Rold. Jaarb. 1927.

[29]) Vgl. Rold. Jaarb. 1932, p. 1 ev.

[30]) Vgl. Rold. Jaarb. 1933, p. 1.

[31]) Vgl. Rold. Jaarb. 1942, p. 1,ev.

[32]) Rolduc's Annalist (Dir. v. d. Venne) geeft in Rold. Jaarb. vanaf 1922 een getrouw verslag van de bouwgeschiedenis, de afbeeldingen geven de voornaamste aspecten van het werk; een samenvatting van 1921 tot en met 1938 geeft Rold. Jaarb. 1938, p. 130 ev. Men mist hier de tekeningen, vooral de plattegronden.

[33]) Vgl. Rold. Jaarb. 1927, p. 69 ev.

[34]) Niet in 1671; het diarium van Fabritius verhaalt een en ander s.a. 1756.

[35]) Vgl. Rev. d. l. Art. Chrét. 1892, p. 15.

[36]) Men heeft gemeend de gordelbogen bij deze gelegenheid van hun decoratie te moeten ontdoen, omdat ze de kracht der constructie niet tot haar recht lieten komen. In de triomfboog traden nu zware geweldig-grote steenblokken te voorschijn, zeer ongelijk in afmetingen. Ook dit gaf weer aanstoot. Daarop werd besloten om de gehele boog in steenkleur te verven en daarna door geschilderde voegen in regelmatige, kleine blokken te verdelen.

DE AFB. 16, 17, 29, 30 EN 31 ZIJN VAN HET ARCHITECTENBUREAU JOZEF EN PIERRE CUYPERS, AMSTERDAM.